

A jogos védelem körébe tartozó elhárító cselekmény dogmatikai kérdéseiről

Jelige: Aeneas

Tartalomjegyzék

I. Bevezető gondolatok.....	4
II. A jogos védelem a magyar jogrendszerben	5
1. Az új alaptörvényi rendelkezés.....	5
1.1. Az V. cikk helye a jogrendszerben	5
1.2. A Kúria és az V. cikk.....	6
2. A szükséges elhárító cselekmény büntető anyagi jogban elfoglalt rendszerbeli helye	6
2.1. A jogellenesség két oldala	7
2.2. A szubjektív jogellenességi elemek tana	7
2.3. A jogos védelem mint társadalomra veszélyességet kizáró ok	8
3. A szükséges mértéket túllépő elhárító cselekmény büntető anyagi jogban elfoglalt rendszerbeli helye	9
3.1. A bűnösséggel való kapcsolat.....	9
3.2. A jogos védelmi helyzetben való túllépés	10
III. Az elhárító cselekmény ismérveiről a 4/2013. BJE határozat meghozataláig	11
1. A szükségesség és az arányosság kapcsolatáról	11
1.1. A jogirodalmi álláspontok.....	11
1.2. A joggyakorlat alakulása.....	12
2. A védekezési szándékról	13
2.1. A kiszámíthatatlan jogalkalmazás.....	14
2.2. A védekezési szándék vizsgálatának következményei	15
2.3. Reflektálás Ujvári Ákos koncepciójára	17
IV. A bírói gyakorlat változása? A védekezési jog a 4/2013. számú jogegységi határozat szerint	20
1. A jogtalan támadás elhárításának szükségességéről.....	20
1.1. Az első lehetséges értelmezés	20
1.2. A második lehetséges értelmezés.....	21
2. A jogegységi tanács megállapítása az arányosságról	23
3. Álláspontom összegzése	24
V. A büntetlen túllépés jogalkotói és jogalkalmazói kérdései	25
1. A túllépés mint büntethetőséget kizáró ok szabályozásának alakulása	25
2. Az excessus mint bűnösséget kizáró ok, avagy a hatályos szabályozás anomáliája	26
VI. A szituációs jogos védelem.....	29
1. Általános gondolatok	29

1.1. Az előzményektől a jogalkotó szándékáig.....	29
1.2. A formális szabályozási technika.....	30
1.3. A szabályozás tartalmi oldala	31
2. A személy elleni elkövetés [22. § (2) bek. a) pont]	33
2.1. A személy elleni „éjjeli” támadás	33
2.2. A személy elleni csoportos támadás	34
2.3. Hivatalos személy elleni (materiális) erőszak kontra jogos védelem	35
3. A lakásba történő jogtalan behatolás [22. § (2) bek. b) pont]	36
3.1. A behatolás mint jogtalan támadás	37
4. A lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás [22. § (2) bek. c) pont].....	38
4.1. A támadás jogtalanságában való tévedés	39
4.2. A támadás folyamatában való tévedés	40
5. Álláspontom összegzése	41
VII. Záró gondolatok.....	42
Irodalomjegyzék.....	43
Felhasznált joganyagok	47

I. Bevezető gondolatok

A jogos védelem – illetve a jogos önvédelem – valamilyen szabályozott formában történő megjelenése egyidős az emberi civilizáció kialakulásával, mivel ez a jogintézmény olyan helyzetekre teremt értékelési és egyben megoldási perspektívát, amelyekkel a természetes személyeknek már a kezdetektől fogva számolniuk kellett. Abból a tényből adódóan, hogy az *inculpata tutela* összefonódott időszámításunkkal, következik azon lényeges attribútuma, hogy számos instrumentumban megfogalmazódtak lényegi ismérvei.

Összefoglalva az állapítható meg, hogy az egyik oldalról az emberi értékek védelmének jogszerűként való elismerése rendeltetéséből, illetve létjogosultságából eredően nem köthető egy adott gazdasági-társadalmi rendszerhez, hanem attól függetlenül a „szükség” szava hívta azt életre, a jog természetében gyökerezik. A jogtárgyak védelmére elsődlegesen jogosult állam ugyanis minden veszélyhelyzetet jelentő pillanatban nem láthatja el kötelezettségét, ezért az egyéntől sem tagadható meg az a jog, hogy saját erejéből védekezhessék, mivel ennek el nem ismerése a jogtalanság diadalmaskodását eredményezné a jog felett.¹ A másik oldalról viszont pont az időtállóság és az szükségszerűség ismérveinek összefonódásából, és Löffler szavainak² ambivalens értelmezéséből bontakozott ki az államok azon felismerése, hogy érdekközpontú szabályozás alapján eltérő kriminálpolitikai színezeteit adják ennek a jogintézménynek.

Dolgozatomban főképp arra törekedtem, hogy átfogó képet adjak egyrészt a „klasszikus” jogos védelem elhárító cselekményének múltbeli és jelenlegi viszontagságairól, másrészt érintve a túllépés szabályozásának anomáliáját, az ahhoz szorosan köthető szituációs jogos védelem egyes problémás eseteit is feldolgozzam.

Míg a megelőző jogos védelem más dogmatikai struktúrája miatt, addig a jogtalan támadás ismérveinek elemzése azért nem képezheti vizsgálódásom tárgyát, mert mind a jogalkotói szabályozás, mind a Kúria legújabb határozata a védekező magatartás körében kívánt változtatásokat eszközölni.

¹ VÁMBÉRY 1918, 226.

² Löffler fogalmazta meg a jogos védelem generálpreventív funkcióját, azaz egy erőlyes védekező magatartás visszatartó hatást gyakorló erejét a tudatos támadásokkal szemben. DEGRÉ 1910, 519.

II. A jogos védelem a magyar jogrendszerben

Dolgozatom bevezető fejezetének célja a jogtalan támadásokkal szembeni jogos védekezés jogi szabályozási hátterének felvázolása. Ennek vizsgálata az Alaptörvény hatálybalépése óta különös jelentőséggel bírhat, hiszen a jogintézmény már nem pusztán büntetőjogi karakterű, mivel kifejezett alkotmányi rendelkezés is vonatkozik rá.

1. Az új alaptörvényi rendelkezés

1.1. Az V. cikk helye a jogrendszerben

Az Alaptörvény V. cikke témám szempontjából újdonságként hat, mivel a korábbi Alkotmánnyal ellentétben alapjogi rangra emelte a jogos önvédelem jogintézményét: *„Mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve a tulajdona ellen intézett, vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához.”* Ennek a jognak alapjogként való deklarálása önmagában az európai hagyományoktól idegen, de az USA számos tagállamának alkotmánya tartalmaz hasonló rendelkezést.³ Az Alaptörvény szintjén ez a *nóvumnak* tekinthető rendelkezés a C) cikk (3) bekezdésében megfogalmazott állami erőszak-monopólium alól teremt kivételszabályt.⁴

Ha az önvédelem jogát el akarjuk helyezni az alapjogok hagyományos rendszerében, akkor első generációs alapjogként kell aposztrofálnunk két okból is. Egyrészt hiába nem került bele alkotmányokba, az első generációs klasszikus szabadságjogok⁵ 18. századi megjelenése idején már létező, és bizonyos keretek között alkalmazott jog volt. Másrészt járulékos jellegét lehet felfedezni az élethez és az emberi méltósághoz való joggal kapcsolatban, mert ennek a két alapjognak a veszélyeztetése, illetve sérelme indukálja az önvédelem jogát. A halálbüntetést alkotmányellenesnek kimondó 23/1990. AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményében maga Sólyom László is az élethez való joggal összefüggésben szólt a jogos védelem intézményéről. Jóllehet megállapításai tartalmilag vitathatóak,⁶ de az általa közvetetten már 1990-ben alkalmazott alkotmányjog-dogmatikai besorolás figyelemreméltó.

³ JAKAB 2011, 208-209.

⁴ Uo.

⁵ SÁRY–SOMODY 2008, 42.

⁶ Vö. BELOVICS 2009, 77-78.

1.2. A Kúria és az V. cikk

A Kúria állásfoglalása szerint az elhárítás jogának alapjogi szintre emelése megszünteti a jogtalan támadásokkal való szembeszállás „kivételes lehetőség” jellegét, és a jövőben ezt egy mindenkit megillető, természetes alapjognak kell tekinteni.⁷ Úgy gondolom nem egyértelmű, hogy a mai viszonyokhoz képest miben nyilvánult meg a jogos védelem jogintézményének kivételes jellege a korábbi kartális alkotmány (1949. évi XX. törvény) és a Btk. rendelkezéseit figyelembe véve. E tekintetben nem lehet kétséges, hogy a legtöbbet hivatkozott büntethetőséget kizáró okról van szó, amelynek alkalmazása mindig törvényben meghatározott feltételekhez volt kötve. Ebben az aspektusban a „kivételes lehetőség” szóhasználat számomra *a contrario* azt sugallja, hogy bármi, ami nem kerül be egy alkotmányba, az nem lehet általánosan elfogadott a társadalomban.

A Kúria emellett az alkotmányozói döntésre mint „nagy jelentőségű jogalkotási megoldásra” tekint,⁸ amelynek helytállósága a következő indokokra tekintettel vitatható:

- az V. cikk normatív mércét nem tartalmaz,⁹ így az csupán egy jogosultság alapjogi deklarációjának tekinthető, vagyis nem következik belőle a jogalkotóra nézve a jogos védelem körének kiszélesítésére vonatkozó jogalkotási kötelezettség,
- a hivatkozott alkotmányi passzus emellett szűkebb hatókörű a Btk. normaszövegéhez képest annyiban, hogy csak a jogos önvédelem jogát deklarálja, és nem szól a más érdekében vagy a köz védelmében kifejthető elhárítás lehetőségéről,
- „törvényben meghatározottak szerint” kitétel pedig végső soron magára a büntetőkódexre utal vissza, jelezve, hogy a jogintézmény részletszabályait maga az alkotmány nem kívánja kibontani.

2. A szükséges elhárító cselekmény büntető anyagi jogban elfoglalt rendszerbeli helye

A jogos védelemben kifejtett elhárító cselekmény a Btk. IV. Fejezetében „A büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok” között nyert elhelyezést, ami már kifejezetten utal a jogintézmény büntethetőségi akadály-jellegére. A jogos védelmi helyzetben kifejtett szükséges elhárító cselekményt jogellenességet kizáró okként, más elnevezéssel társadalomra

⁷ 4/2013. BJE I.

⁸ Vö. TÓTH 2012, 26-27.

⁹ Az V. cikk szövegezése pusztán nyelvtani értelmezés alapján azt is jelenthetné, hogy mindenkinek joga van a magyar állam általi védelemre, azonban a jogállamisággal konformabb önvédelemként interpretálni, elkerülve az alapjog korlátozásokat. Vö. JAKAB 2011, 208.

veszélyességet kizáró okként tartják számon mind a jogirodalomban,¹⁰ mind a joggyakorlatban.¹¹ A tudományos bűncselekmény-fogalmon¹² alapuló büntethetőségi akadályrendszerben¹³ a jogos védelem az elsődleges büntethetőségi akadályok közé tartozik, vagyis – mivel a bűncselekmény-fogalom egyik eleme, a jogellenesség hiányzik – hatályosulása esetén bűncselekmény meg sem valósul.

2.1. A jogellenesség két oldala

A dualisztikus jogellenességi teória értelmében a tudományos bűncselekmény-fogalom elemének számító jogellenességen belül különbség tehető „*alakilag (formailag) valamely normának (parancsnak, vagy tilalomnak) megszegése, tartalmilag (materialiter) pedig valamely jogtárgynak a közösségre káros megsértése vagy veszélyeztetése*”¹⁴ között.

A materiális jogellenesség legfontosabb funkciója, hogy tartalmi indokát szolgáltatja a formális jogellenességnek, ami a tényállásszerű cselekmény büntetőjogi normába ütközését és büntetőjogi szankcióval fenyegetettségét jelenti.¹⁵ Vizsgálva a materiális jogellenesség és a társadalomra veszélyesség kapcsolatát a jogi tárgyakkal, kijelenthető, hogy a materiális jogellenességet a többségi jogirodalmi álláspont¹⁶ a különböző bűncselekmény fogalmi felfogásoktól függetlenül a Btk. 4. § (2) bekezdésében absztrakt módon definiált társadalomra veszélyességgel azonosítja.¹⁷ A jogellenesség két oldalának egymáshoz való viszonya a magyar büntetőjogban tehát e sajátosságok figyelembevételével vizsgálható.

2.2. A szubjektív jogellenességi elemek tana

A társadalomra veszélyesség cselekményre való konkretizálása – kihatással a formális oldalt is magában foglaló jogellenességre – azt jelenti, hogy ez a bűncselekmény fogalmának alapvetően objektív, tárgyi jellegű eleme. Ezt a princípiumot viszont megtöri a német dogmatikában is bizonyított szubjektív jogellenességi elemek tana, melynek lényege szerint a jogellenességet nem lehet bizonyos pszichés viszonyoktól (célzat, motívum) függetleníteni

¹⁰ SCHULTHEISZ 1948, 35.; KÁDÁR–KÁLMÁN 1966, 333.; BLASKÓ 2002, 215.; NAGY 2005, 82.

¹¹ Vö. BH. 2011. 269. és BH. 2013. 31.

¹² Kiindulási pontként szükséges rögzíteni, hogy különbség tehető törvényi és tudományos bűncselekmény-fogalom között, amelyek ha formailag nem is, de tartalmilag sok hasonlóságot mutatnak. A jogszabályban deklarált deliktumfogalom a materiális meghatározást követi, amelynek a miniszteri indoklás szerinti célja a helyes gyakorlat kialakítása a szabályozás szilárd alapjának megerősítésével.

¹³ NAGY 2010, 93-175.

¹⁴ SCHULTHEISZ 1948, 28.

¹⁵ NAGY 2010, 130.

¹⁶ NAGY–TOKAJI 1998, 141.; FÖLDVÁRI 2006, 134-135.; HORVÁTH 2012. 174-175.

¹⁷ Eltérő állásponton ERDÖSY 2006, 130.

egyes tényállásoknál, mert azok közrehatása már ezen a szinten meghatározó jelentőségű a történeti tényállás megítélésakor (Például a *furtum usus* intézménye, ide nem értve a jármű önkényes elvételét.)

A szubjektív jogellenességi elemek tanának a konzekvenciája a jogos védelem szempontjából az, hogy a joggyakorlatban, valamint a jogirodalomban is fellelhető álláspont szerint a – későbbiekben részletesen elemzett – védekezési szándék vizsgálatának előtérbe helyezését jelenti, megtörve ezzel a támadással fenyegetett és a védekezés által ténylegesen előidézett eredmények tárgyilagos összevetését.

2.3. A jogos védelem mint társadalomra veszélyességet kizáró ok

A jogos védelem az előbbiek alapján a büntetőjogi felelősség meglétének negatív feltétele, amelynek hiányában a tényállásszerű cselekmény materiális jogellenessége fennállhat. Összegezve tehát egy jogigazoló oknak tekinthető megengedő szabály, amely a jogrend által felállított tilalmi norma jogi kötelezettséggént való hatályosulásának kiküszöbölésére szolgál.¹⁸

A 22. § (1) bekezdés, mint jogellenességet kiküszöbölő jogintézmény, ahogyan azt Finkey szavai is kifejezik, leginkább a jogrend céljával hozható összefüggésbe: „*Valamely jogi érték megsértése vagy veszélyeztetése anyagilag csak akkor jogellenes, ha az az emberi együttélést szabályozó jogrend céljával ellenkezik, vagyis egy cselekmény, ha jogilag védett érdek ellen irányul is, anyagilag jogszerű, ha és a mennyiben a jogrend céljának megfelel.*”¹⁹ A jogos védelem szempontjából pedig a jogrend célja a jogtalan támadó felülkerekedése az ártatlanon nem lehet, ezért *in concreto*, individuális szinten az elhárító cselekmény jogtárgyvédő funkciója olyan társadalmi előnyt jelent, amely kompenzálja a támadó sérelmére bekövetkező jogtárgysértést, illetve veszélyeztetést.²⁰

Különleges helyzetét a büntethetőséget kizáró okok között az is mutatja, hogy a jogellenesség meglétének, illetve hiányának a vizsgálata mind a támadó, mind a védekező szempontjából megkerülhetetlen körülmény, vagyis a támadó személy magatartásának jogtalansága a jogos védelmi helyzetben eljáró személy büntetlenségének előfeltétele.²¹

¹⁸ NAGY 2001, 6-8.

¹⁹ FINKEY 1909, 25.

²⁰ NAGY 2010, 134.

²¹ NAGY 2009, 13.

3. A szükséges mértéket túllépő elhárító cselekmény büntető anyagi jogban elfoglalt rendszerbeli helye

A Btk. 22. § (3) bekezdése rendelkezik a szükséges mérték túllépésének büntetlenséget jelentő esetről, amely már a Deák-féle 1843. évi törvényjavaslatban is a védekezőben keletkező félelem és ijedtség oldaláról közelítette meg a kérdést, és ez a szubjektív alapú megközelítés a később hatályba lépő kódexeinkben sem változott érdemben.²² Rendszertanilag ez azt jelenti, hogy a jogos védelem – a túllépés szubjektív alapú szabályozásán keresztül – éppúgy köthető a jogellenességhez, mint a bűnösséghez, amely jól kifejezi egy-egy elhárító cselekmény dogmatikai sokszínűségét, rendszertani besorolásának nehézségét.

3.1. A bűnösséggel való kapcsolat

A komplex bűnösségfogalom kidolgozása Frank nevéhez fűződik, aki ebben az összetett fogalomban a jogos védelem menthető túlhágásának hiányát „*a kísérő körülmények normális alakulata*” között helyezte el.²³

A jelenlegi tudományos álláspontok eltérően határozzák meg a bűnösség komponenseit. Az általam követett szegedi nézet szerint a megfelelő életkor, a beszámítási képesség, a bűnösség két alakzata (szándékosság és gondatlanság), valamint a jogszerű magatartás elvárhatósága alkotják a bűnösség elemeit.²⁴ Ezen túl találkozhatunk olyan felfogásokkal, amelyek a beszámítási képességet és az életkort vagy a bűnösség előfeltételének vagy magának a bűncselekmény létrejöttéhez köthető általános feltételnek tekintik.²⁵

A jogos védelem túllépéssel kapcsolatos alakzata esetén vitás kérdésként merülhet fel az előbbiekről, illetve a szabályozás adta lehetőségek alapján, hogy a bűnösség mely elemét zárja ki ez a szubjektív büntethetőséget kizáró ok. A kérdés megválaszolásával külön fejezetben foglalkozom.

²² ANGYAL 1909, 427.; Vö. 1878. évi V. tcz. 79. §; 1950. évi II. tv. 15. § (2); 1961. évi V. tv. 25. § (3); 1978. évi IV. tv. 29. § (3); 2012. évi C. tv. 22. § (3)

²³ DEGRÉ 1911, 16.

²⁴ NAGY 2014, 251.

²⁵ BÉKÉS 1979, 38.; HORVÁTH 2012, 136.

3.2. A jogos védelmi helyzetben való túllépés

A hatályos Btk. 22. § (3) bekezdésében szabályozott szükséges mérték túllépését a többségi jogirodalmi álláspont²⁶ az arányosság megsértésével azonosítja, melyet a korábbi döntéseivel a bírói gyakorlat²⁷ is alátámasztott. A „szükséges mérték túllépése” kifejezés utal azon tényre, hogy a (3) bekezdés alkalmazása jogos védelmi helyzetet feltételez, azaz a védekező részéről kifejtett aránytalan elhárító cselekmény csak akkor eredményezhet a feltételek fennállása esetén büntetlenséget, ha azt intézett, vagy közvetlenül fenyegető jogtalan támadás során fejtik ki, kizárva ebből a körből a támadás előtt, valamint annak egyértelmű megszűnése után véghezvitt cselekvőségeket.

Álláspontom szerint csak az utóbbi esetet vonhatjuk a *praetextus* (időbeli túllépés) fogalma alá, mivel ez a dogmatikai definíció az elnevezéséből eredően jogos védelmi helyzetet feltételez, az azt jellemző időbeli korlát áthágását takarja, amely kifejezi a támadás előtt kifejtett védekező magatartással szembeni többlettartalmát.²⁸ Ilyen esetben a (3) bekezdés alkalmazása fogalmilag kizárt, viszont vélt jogos védelmi helyzet állhat fenn a tévedés szabályainak alapulvételével.²⁹ Amennyiben a túllépés nem vezethető vissza tévedésre, még mindig a jogos védelmi helyzethez kapcsolódó fogódzóként a körülményektől függően megállapítható lehet erős felindulásban elkövetett emberölés, illetve értékelhető pusztán büntetéskiszabási kérdésként is. A jogos védelmi helyzet előtt kifejtett elhárító magatartás hasonlóképp megalapozhat vélt jogos védelmi helyzetet.

Összefoglalva a jogos védelmi helyzetben kifejtett elhárító cselekmény minőségi, illetve mennyiségi túllépését nevezzük *excessusnak*, amely attól függően szubszumálható a (3) bekezdés alá, hogy azt ijedség, illetve menthető felindulás váltotta-e ki.

²⁶ HORVÁTH 2012, 182.; BLASKÓ 2002, 222.

²⁷ Vö. BH 1986.169.

²⁸ Eltérő állásponton BLASKÓ–LAJTÁR–ELEK 2013, 163.; korábban így HELLER 1931, 164.

²⁹ Lásd VI. fejezet 4. pont

III. Az elhárító cselekmény ismérveiről a 4/2013. BJE határozat meghozataláig

A jogirodalom és a bírói gyakorlat is különböző felfogásokat követett, és követ a mai napig is az elhárító cselekmény sajátosságai tekintetében. E fejezetben szeretném az ezekkel kapcsolatos *anomáliákat* bemutatni, valamint reagálni a recens jogirodalomban fellelhető legszélsőségesebb álláspontra is.

1. A szükségesség és az arányosság kapcsolatáról

1.1. A jogirodalmi álláspontok

A jogirodalom a jogos védelem hazai szabályozásának kezdeteitől fogva megkívánt bizonyos mérvű arányosságot az elhárító cselekmény kritériumaként annak ellenére, hogy az nevesítve egyetlen büntető törvénykönyvben sem jelent meg korábban.³⁰ E jogértelmezés szerint a szükségesség immanens része az arányosság követelménye, így a törvényesség elvét nem sérti a proporcionalitás megkövetelése a védekezőtől. Belovics Ervin szerint, amíg a jogalkotó az arányosság kritériumának törvénybe foglalását elmulasztja, azaz nem ad neki teljes legitimációt a normaszöveg szintjén is, addig törvényszöveg-harmonikusan csak a szükségességből vezethető le az arányosság követelménye, amely azonban tartalmi túlsúlyfolságot hoz létre.³¹ E problémát már korábban is érzékelték, melyet feloldani kívánt a kétezres évek kodifikációs hullámának első hivatalos szövegtervezete az arányosság normaszövegbe foglalásával.³²

Az új Btk. ezt az elképzelést azonban nem tartotta követendőnek, az arányosság követelménye csupán annak indokolásában került megemlítésre.³³ Ezt a jogalkotói „mulasztást” tekinthetjük a legfontosabb körülménynek abból a szempontból, hogy a többségi állásponttal szemben megfogalmazódtak olyan vélemények, melyek az arányosság vizsgálatának teljes elvetését szorgalmazzák a védekező személy elhárító cselekménye szempontjából. Gellér Balázs szerint „[...] az arányosság nem törvényi követelmény és a joggyakorlat alkotmányellenesen, illogikusan és az élettől elrugaszkodva alakította ki és

³⁰ Vö. EDVI ILLÉS 1894, 296.; IRK 1928 148.; FINKEY 1914, 210.; KÁDÁR 1953, 189.; BÉKÉS 1968, 168.; TOKAJI 1984, 255.; NAGY 2010, 144.

³¹ BELOVICS 2009, 123.

³² Vö. WIENER 2003, 108.

³³ A jelenleg hatályos Btk. eredeti tervezetében pedig szerepelt *expressis verbis* az arányossági kitétel, azonban az képviselői módosító indítványoknak köszönhetően kikerült a később elfogadott normaszövegből. BELOVICS 2012, 249.

sokszor alkalmazza is azt.”³⁴ Ujvári Ákos pedig azt vallja, hogy „az elhárító magatartás jogtalan támadással szembeni arányosságának megkövetelése, a Büntető törvénykönyvben megszövegezett szükségesség kritériumán túlterjeszkedő, az alkotmányos büntetőjogban megengedhetetlen contra legem, in peius jogértelmezés eredménye.”³⁵ Ugyanakkor az arányosság kritériumának fontosságát hangsúlyozó szerzők véleménye szerint az mind a támadó, mind a védekező szempontjából elsősorban a tárgyi tényezők alapján ítélendő meg, amely közvetve az alanyi tényezők vizsgálatának mellőzését jelenti a Btk. 22. § (1) bekezdésében szabályozott „klasszikus” jogos védelmi rendelkezések felmerülése esetén. A megtámadott védekező szándékának viszont a jogos védelem szükséges mértékének – arányosságának – túllépése esetén lehet jelentősége.³⁶

1.2. A joggyakorlat alakulása

A jogirodalom mindig előszeretettel foglalkozott a szükségesség követelménye mellett, vagy abból levezetve a védekező magatartás arányosságával is. Ez annyiban szorul kiegészítésre, hogy az 1961. évi Btk. indoklásában testet öltő korábbi jogalkotói vélemény³⁷ a gyakorlat által kimunkált kritériumnak tekintette az arányosságot:

*„Az állandó bírói gyakorlat helyes elvi állásfoglalása szerint a védekezés jogával nem szabad visszaélni. És éppen ezért van nagy jelentősége az arányosság követelményének is. A jogos védelem nem adhat jogot a végnélküli sértésekre.”*³⁸

A szükségesség és az arányosság kapcsolata tekintetében azonban fel kell hívni a figyelmet a korábbi *judikátúra* alapján meghozott ellentmondásos ítéletekre, amelyek a bírósági szervezetrendszer hierarchiájának élén elhelyezkedő Legfelsőbb Bíróság (továbbiakban: LB) döntéseiben csúcsosodtak ki. Ezen korábbi ítéletek arról árulkodnak, hogy a joggyakorlat nem képviselt egységes álláspontot az előbbi két feltétel viszonya szempontjából, hanem épp ellenkezőleg, erős kettősség volt megfigyelhető. Míg az egyik állásfoglalás szerint a szükségességből volt levezethető az arányosság követelménye, addig a másik vélemény ezeket teljesen elkülönítve, egymástól független kritériumokként vonta a vizsgálódás körébe az egyes történeti tényállások értékelésekor. Mindkettő felfogás múltbeli jelenlétére találhatunk több, az LB által hozott döntést, akár szoros időbeli közelségben

³⁴ BELOVICS 2009, 135.

³⁵ UJVÁRI 2009, 204.

³⁶ HORVÁTH 2012, 184.

³⁷ A teljesség kedvéért megemlítendő, hogy már a Csemegi-kódex miniszteri indoklásában megjelent közvetve az arányosság követelménye a „mérték” szóhasználat képében Vö. Löw 1880, 518.

³⁸ 1961. évi V. tv. miniszteri indokolása

egymással, amely kifejezésre juttatta a jogalkalmazásban is változó tendenciákat. Az első álláspontra példa a BH 1996. 508. és a BH 2003. 394. szám alatt közétett ítéletek, amelyeknek indokolásában lényegében ugyanaz a megfogalmazás jelenik meg: *„A megtámadott személy akkor jár el jogosan, ha a cselekménye a támadás elhárításához szükséges. A szükségesség azt is magában foglalja, hogy az elhárító cselekmény nem idézhet elő aránytalanul súlyosabb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna.”*

A második álláspontra – figyelemmel az előbb idézett két határozatra – olyan döntéseket hozok szemléltető példaként, amelyek kronológiailag könnyen hozzájuk illeszthetők. A BH 1996. 405. már címében kifejezi a szükségesség és az arányosság eltérő jelentéstartalmát: *„A jogos védelem megítélésének sem a szükségesség, sem az arányosság követelményét nem sérti, ha az elkövető a testi épsége ellen irányuló támadás elhárítása során, a védekezés folytán a támadójával szemben életveszélyt eredményező sérülést okoz.”*

Hasonlóan korán rávilágít az eltérésre a BH 1999. 193. is, amely a következőképp fogalmaz: *„[...] ha a jogos védelmi cselekmény elkövetése esetében a szükségesség fennáll, és az elkövető az arányosságnak követelményét nem lépi túl: az elkövető büntethetőséget kizáró okból való felmentésének van helye.”*

Az előbbieket alapján megállapítható, hogy az ítélkezési gyakorlat súlyos ellentmondással volt terhelt a jogos védelem fajsúlyos kérdésének számító szükségesség és arányosság kapcsolata szempontjából. E tekintetben teljesen bizonyos a második álláspontnak az anyagi jogi legalitás elvével való konfrontációja, mivel nem képezheti disputa tárgyát annak a törvényben foglaltakon túl többletfeltételt támasztó jellege a védekezővel szemben.³⁹

2. A védekezési szándékról

A védekezési szándékot azért látom szükségesnek külön fejezetben tárgyalni, mert megjelenése sem időpontját, sem annak okait tekintve nem hasonlítható az előbbi két jellemzőhöz.

³⁹ Ez a gyakorlat konkrétan a *nullum crimen, nulla poena sine lege scripta* elvébe ütközik. Vö. NAGY 2014, 70.

2.1. A kiszámíthatatlan jogalkalmazás

A védekezési szándék állandó jelenlétét biztosító mélyreható változások indokát nem találhatjuk meg kizárólag a büntetőjogi dogmatika területén, hanem attól elszakadva, az ideológiai nyomásgyakorlás útvesztőjében kell kutakodnunk. A 20. század második felében, a nem jogállami alapokon nyugvó büntetőjog idején erősödött meg ugyanis az az irányzat, amely erőteljes befolyással bírt a védekezési szándék folyamatos jelenlétére a gyakorlatban. Az 1980-as évek elején, egy halált okozó testi sértéshez vezető elhárító cselekménnyel kapcsolatban hozott döntés indokolásában a következő formában nyilvánult meg ennek a szubjektív elemnek a bírói gyakorlatba való betörése: „[...] az adott esetben a támadás elhárítására csak olyan magatartás tekinthető szükséges elhárításnak, amelynél az elkövető szándéka testi sértésnél súlyosabb eredmény elérésére nem irányult; a védekező cselekmény arányosságát elsősorban az elkövető szándéka alapján kell megítélni.”⁴⁰

Tokaji Géza ezt, és az ehhez hasonló bírósági indokolásokat azzal a külföldi szocialista elméleti irányzattal találta összhangban lévőnek, amely szerint a szándékosság is a cselekmény társadalomra veszélyességét befolyásoló körülmény, és annak a külföldi szocialista gyakorlatnak felel meg, amely a védekezés jogszerűsége szempontjából a megtámadott szubjektív állapotát, az elhárító cselekmény szubjektív oldalát is figyelembe veszi.⁴¹

A *judikatúra* következetességét véleményem szerint a következő ítéletben található indokolás fejezi ki a legjobban: „Az arányosság követelménye ugyanakkor az objektíve lehetséges következményekkel való arányíthatóságot kívánja meg, korántsem igényli azonban az egymással szembe állítható cselekmények jogi minősítésére is kiterjedő egyezőséget.”⁴²

Rövid időn belül a bírói gyakorlat két egymással összeegyeztethetetlen kiindulási pontot teremtett az arányosság vizsgálatának módszertanában. A korábbi döntés világosan kijelenti a védekezési szándék (szubjektív elem) elsődlegességét a túllépés nélkül megvalósuló elhárító cselekmény arányossága szempontjából, míg az utóbbi ítélet már egy objektív mérce alkalmazását várja el. Ezek után már csak az volt a kérdés, hogy a jogalkalmazás melyik kitaposott utat tartja folytatásra érdemesnek.

⁴⁰ BJD 8520.

⁴¹ TOKAJI 1984, 260.

⁴² BH 1990.1.

2.2. A védekezési szándék vizsgálatának következményei

A BH 1993.75. számon közétett eseti döntésben az LB arra a következtetésre jutott, hogy *„a vádlott elhárító tevékenysége – a mozdulatok jellege és iránya, azoknak az általános élettapasztalat szerint várható következményei folytán – nem az élet kioltására, hanem legfeljebb testi sérülés okozására irányult, és az elhárítani szándékolt, ugyancsak a testi sértés okozására alkalmas támadó magatartáshoz képest nem volt feltűnően aránytalan.”*

Az időben következő BH 1996. 405. a történeti tényállás elemzése után azt állapítja meg, hogy *„az adott körülmények között nem lehet egyértelműen következtetni az ölési szándékra, és bizonyossággal csak az állapítható meg, hogy a vádlott testi sértés okozására irányuló szándékkal szúrta meg a sértettet.”*⁴³

Választásom azért esett az imént idézett két döntésre, mert a védekező magatartás eredménye tekintetében kapcsolódási pont fedezhető fel közöttük. Mindkét esetben ugyanis a jogtalan támadás a testi épség ellen irányult, az elhárító cselekmény pedig halált okozó testi sértés volt, ami úgy gondolom, a legalkalmasabb a védekezési szándék hatásának kimutatására, ha azt vizsgálódás körébe vonjuk a jelenlegi 22. § (1) bekezdés esetén az arányosság megítélésékor. A halált okozó testi sértés egy szoros értelemben vett vegyes bűnösséggel megvalósuló bűncselekmény, amely azt feltételezi, hogy az elkövető szándéka nem terjedt ki az eredményre (a halálra), hanem az megmaradt a gondatlanság szintjén. Ez a jogos védelem szempontjából azért fontos, mert ha a jogtalan támadás a testi épség ellen irányul, és az erre reakcióként kialakuló védekező magatartás a halált okozó testi sértés tényállásába illik bele, akkor a védekezési szándék elismerése azt eredményezi, hogy nem állapítható meg túllépés, mivel a szándék nem fogta át a halál, mint eredmény lehetőségét. Így nem érvényesülhet az a tétel sem, hogy egy enyhébb fokú testi épség elleni támadás elhárítása az élet kioltásával aránytalannak tekinthető.⁴⁴ Ha viszont a védekezési szándékot kirekesztjük a Btk. 22. § (1) bekezdésében szabályozott „klasszikus” jogos védelem köréből, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy egy, az előbbiekkal hasonló szituációban, az objektív eredmények összevetése alapján már túllépést kell megállapítani, és a 22. § (3) bekezdése alapján bírálendő el a bekövetkező halál, ha az egyenes következménye ijedtségnek vagy menthető felindulásnak.

⁴³ Vö. BH 2003. 394.

⁴⁴ A korábbi LB 15. számú Irányelve: *„Nem jelenti az arányosság követelményének a megsértését, ha az életveszélyes testi sértés okozását célzó jogtalan támadás elhárítása a támadó halálát eredményezte.”*

Szükséges azonban megjegyezni, hogy teljesen más értékelést igényelnek azok az esetkörök, amelyeket a relativitás problémájával kell összefüggésbe hoznunk.⁴⁵ Ez alatt olyan szituációkat értek, amelyekben a jogtalan támadás kizárólag vagyoni javak ellen irányul, és az elhárító cselekmény az élet kioltásával jár. Ilyen történeti tényállásra az egyetlen szemléltető példa a BH 1996. 508. szám alatt publikált jogeset, amely szerint: *„A halált okozó testi sértés esetén a jogos védelem túllépése állapítható meg, ha a vádlott a javai elleni támadással jogtalanul fellépő ittas hozzátartozóját – a testvérét – a további garázda tevékenységének a megakadályozása végett ökölrel, több ízben, erőteljesen arcul üti, és a sértett a földre zuhanva a halálát eredményező koponyasérülést szenved.”* Az ügy kuriózuma az, hogy az LB maga is érezte a társadalmi morállal éles szembehelyezkedését abban az esetben, ha túllépés nélkül felmenti a vádlottat egy olyan halált okozó testi sértést megvalósító elhárító cselekmény esetén, aminek indukálója „csak” egy tisztán vagyon elleni jogtalan támadás volt. Ez még nem is lenne annyira érdekes tény annak tükrében, hogy a korábbi szerzőink is a szigorúan vett arányosságot főként az ilyen szituációkra korlátozták.⁴⁶ Azonban az indokolásból kitűnik, hogy az LB a túllépés megállapíthatósága érdekében kettős mércét alkalmazott a védekezési szándék vonatkozásában. Míg a fejezet elején ismertetett bírósági ítéletek a védekezési szándék felhasználásával nem állapítottak meg túllépést, addig jelen jogesetben a legmagasabb bírói fórum egyszerűen elhagyta annak vizsgálatát.

A Kúria valamelyest orvosolva az előbb felvetett problémát a 4/2013. BJE-ben foglalt, a 22. § (1) bekezdéssel szemben támasztott korlátok között kifejti: *„[...] javak elleni közvetlen erőszakkal nem járó cselekmény elhárítása a támadó életének kioltását általában nem eredményezheti. A 22. § (3) bekezdés szerinti túllépés azonban nem zárható ki.”* Kétséget kizáróan tehát annyi állapítható meg, hogy a bíróságnak mellőznie kell a 22. § (1) bekezdésének alkalmazását, és *excessus* esetén csak a bűnösség síkján folytathat további vizsgálódást a vádlott javára.⁴⁷

⁴⁵ Angyal Pál már a 20. század elején használta ezt a kifejezést. ANGYAL 1909, 436-437.

⁴⁶ KÁDÁR 1953, 189. Vö.

⁴⁷ Elgondolkodtató, hogy mennyire volt szerencsés egy ilyen helyzetre vetítve a jogalkotó 2009. évi LXXX. törvénnyel elfogadott azon módosítása, amely eltörölte a differenciálást az elhárítás szükséges mértékének felismerésére vonatkozó képesség teljes kizártsága, illetve korlátozottsága tekintetében. Vö. UJVÁRI 2010; lásd a dolgozatomban V. fejezetében.

2.3. Reflektálás Ujvári Ákos koncepciójára

A terjedelmi korlátok miatt a szerző felvetésének⁴⁸ csupán a dogmatikai kiindulópontjára nézve fogalmazok meg ellenvéleményt, kifejezetten bűncselekménytani szempontból.

Ujvári a jelenlegi többségi jogirodalmi álláspontot elvetendőnek, a jogalkalmazás alakulását pedig a büntethetőséget konstituáló bírói jog alkotmányos tilalmába ütközőnek tartja, mivel az elhárító cselekmény jogellenességének kizártságát sem a régi, sem az új Btk. nem kötötte az arányosság követelményéhez.⁴⁹ Álláspontja szerint az LB 15. számú irányelvének az a Degré Lajostól eredeztethető kijelentése, amely szerint „*a támadás elhárítás, mint cél szabja meg a határt*”, nem más, mint a védelmi szándék megnyilvánulása. A védekező személy szándékának vizsgálata viszont nincs összehangolva az objektív arányosság követelményével, amely által az ítélkezési gyakorlat saját belső törvényszerűségeinek sem felelt meg.

„Vitathatatlan, hogy az elhárítási célzat „felnagyításával” egy szubjektív elem került becsempészésre a tisztán objektív társadalomra veszélyesség kategóriájába, azonban, ha ezt nem fogadnánk el és ilyen esetekben az elhárítás gondatlan következményeit társadalomra veszélyesnek tekintenénk, azzal indokolatlanul megnyitnánk a jogos védelmi helyzetet a korábban védelmi helyzetben lévővel szemben.”⁵⁰

Ujvári tisztán objektív kategóriának tekinti a társadalomra veszélyességet, és ehhez saját megoldási javaslatában a védekezési szándékot, mint szubjektív elemet tulajdonképpen egy teljesen új szempontként kapcsolja. Ez a kiindulópont komoly kérdéseket vet fel annak tükrében, hogy a bűncselekmény-fogalmat nem lehet tisztán objektív és szubjektív elemekből felépülő alappillérként definiálni. Jelen esetben megállapítható, hogy a társadalomra veszélyesség egy alapvetően objektív kategória, de ez nem jelenti azt, hogy magának a jogellenességnek a fennforgását nem befolyásolnák szubjektív körülmények, illetve ehhez kapcsolódóan a bűnösség síkján szabályozás alá vont túllépés sem fogható fel tisztán szubjektív elemként. Degré Lajos, akire Ujvári is hivatkozik, ezt felismerte már a 20. század elején,⁵¹ melynek következtében az ugyancsak tőle származó „*támadás elhárítás, mint cél szabja meg a jogos védelem határát*” tétel nem értelmezhető teleologikusan a védekezési

⁴⁸ Lásd UJVÁRI 2009, 204-229.; UJVÁRI 2014, 214-218.

⁴⁹ Mészáros Ádám szerint Ujvári érvelése megbukik azon a tényen, hogy – az arányossághoz hasonlóan – egy szintén nem nevesített kategóriában látja az üdvöztető megoldást. [MÉSZÁROS 2011] Véleményem szerint az arányosság létjogosultságának megkérdőjelezése a jogalkotó oldaláról nem lehetséges, ugyanis több miniszteri indoklás is kifejezetten színt vall alkalmazása mellett.

⁵⁰ UJVÁRI 2014, 217.

⁵¹ Vö. DEGRÉ 1911, 59.

szándék elismeréseként az alapvetően objektív jelleggel szabályozott túllépés nélkül megvalósuló elhárító cselekmény esetén. Ebből eredően nem beszélhetünk egy szubjektív elem „becsempészéséről” a társadalomra veszélyesség kategóriájába, mivel az, mint szubjektív jogellenességi elem már eleve benne foglaltatott.

A jogos védelem aspektusából ez azt jelenti meggyőződésem szerint, hogy a 22. § (1) bekezdés szerinti elhárító cselekmény esetén a szubjektív jogellenességi elemek tana a védekező célzatában mutatkozik meg, vagyis a megtámadott személy célja csakis a támadás elhárítása lehet. Amennyiben ez a célzat viszont kétséget kizáróan hiányzik, akkor a 4/2013. BJE-nek a Btk. 22. § (1) bekezdéséhez fűzött korlátja érvényesül, azaz megtorlásként⁵² alkalmazták az elhárító cselekményt, amely elveti annak büntethetőséget kizáró voltát. Összegezve elvetendőnek tartom a védekezési szándék arányosság helyett, illetve az arányosság immanens részeként történő vizsgálatát, azt kizárólag a megtorlási célzattal látom összefüggésbe hozhatónak az egyértelmű helyzetekben, igazodva a jogos védelem legfőbb korlátjához.

Azt gondolom, Ujvárinak nem feltétlenül helytálló az a meglátása sem, amelynek értelmében, ha a 22. § (1) bekezdés esetén a várható és a ténylegesen bekövetkező eredményeket csak objektíve vetjük össze védekezési szándék vizsgálata nélkül, akkor az elhárító cselekmény gondatlan következményei indokolatlanul a korábbi támadónak alapozzák meg a jogos védelmi helyzetet. Ez a vélekedés nem veszi figyelembe az arányosság relatív jellegét,⁵³ azaz a gondatlan következmények nem minden esetben alapozzák meg a támadó jogos védelmi helyzetét. A viszonylagosság⁵⁴ alapján előfordulhat, hogy már a társadalomra veszélyesség talaján kizárható az arányosság megsértése a gondatlan következmények miatt.⁵⁵ Abban az esetben viszont, ha az elhárítás gondatlan következményei túllépésnek számítanak, a támadó részére csak egy esetben nyílik meg a jogos védelem lehetősége a *praetextus*on kívül: ha a túllépés nem vezethető vissza a védekező szemszögéből ijedtségre, vagy menthető felindulásra. Ujvári felvetése tehát csak abban az esetben nem mond ellent a jogos védelem azon axiómájának, hogy „*jogos védelemmel szemben jogos*

⁵² A korábbi recens jogirodalmi álláspontot [Vö. BLASKÓ 2002, 225.; KIS–HOLLÁN–GELLÉR 2006, 125.] tágítja a Kúriának az az általam is támogatott megállapítása, amely szerint a védekező személy megtorlási célzatát nem csak a *praetextus* körében tartja vizsgálandónak, hanem annak a tényállás megítélése szempontjából már az enyhébb elhárítási mód tudatos félre tétele esetén (*excessus*) szignifikáns jelentőséget tulajdonít. 4/2013. BJE 1. pont

⁵³ Lőrinczy György szerint a jogos védelem jogintézményének szellemét jelentő „támadó viseli a kockázatot” elv csakis a relatív arányosság elfogadása esetén érvényesülhet a jogalkalmazásban. LŐRINCZY 2013, 207.

⁵⁴ Az LB 15. számú irányelvének arányossággal kapcsolatban tett megállapítására kritikaként lásd BLASKÓ 1992, 88.

⁵⁵ Például életveszélyes testi sértés okozásával fenyegető támadás elhárítása halált okozó testi sértéssel.

védelem megállapításának nincs helye”, ha az aránytalan elhárító cselekmény nem vezethető vissza az előbbi szubjektív körülmények egyikére sem.

IV. A bírói gyakorlat változása? A védekezési jog a 4/2013. számú jogegységi határozat szerint

A Kúria érzékelte a jogos védelem egyes kérdéseit érintő újabb iránymutatás szükségességét az alsóbb szintű bíróságok számára, ezért meghozta a 4/2013. számú jogegységi határozatot, amely a jogelődjeként funkcionáló LB 15. számú irányelvnek jogos védelemre vonatkozó III. része helyébe lépett. Ez a gyakorlatra kötelező erejű instrumentum azonban komoly értelmezésbeli nehézségeket hordoz magában. Ebben a fejezetben a „klasszikus” jogos védelem [22. § (1) bek.] elhárító cselekményéhez kapcsolódó két – fogalmi ellentmondásokkal terhelt – kúriai megállapítást kívánok elemezni.

1. A jogtalan támadás elhárításának szükségességéről

A jogegységi tanács a jogtalan támadással szembeni védekezési jog gyakorlásáról röviden a következőképpen foglal állást:

„A jogtalan támadás általában erőszakos, az elhárító cselekmény pedig mindig kényszerű. Amennyiben a jogtalan támadás ténye megállapítható, úgy az elhárítás szükségessége nem vitatható. Az elhárítás szükségességének a mértéke azonban – a 22. § (3) bekezdése szerint – túlléphető.”⁵⁶

A második mondat értelmezése attól függ, hogy milyen tartalmat tulajdonítunk a benne szereplő „az elhárítás szükségessége nem vitatható” fordulatra. Elöljáróban megjegyzem, hogy véleményem szerint egymástól elhatárolandó a minőségi, illetve a mennyiségi túllépés, amelyek közül az előbbi az enyhébb elhárítási módra, az utóbbi pedig a kiválasztott védekezési mód alapján kifejtett szükséges mértéket meghaladó (aránytalan) eredményre vonatkozik. A kapcsolatot a két fogalmi elem között az teremti meg, hogy a minőségi túllépés közvetve magában foglalja a mennyiségi túllépést is. Azonban ez *vica versa* nem igaz, mivel megfelelő elhárítási mód esetén nem zárható ki a mennyiségi túllépés.

1.1. Az első lehetséges értelmezés

Az első feltételezhető értelmezés szerint a „szükségesség” alatt az előbbi mondatban egyszerre érthetjük az enyhébb elhárítási mód és a szükséges mérték, azaz az arányosság kritériumának betartását. Ebben az esetben a Kúria kinyilatkoztatása első látásra

⁵⁶ 4/2013. BJE 1. pont

egyértelműnek tűnik: ha van jogtalan támadás, akkor annak elhárítása vitathatatlanul szükséges. Ennek feltétel nélküli elfogadása azonban azt az aggályos helyzetet generálná, hogy a túllépés – vonatkozzon akár az elhárítás módjára, akár az elhárítás mértékére – egyszerűen nem lenne vizsgálható jogtalan támadás esetén, vagyis a jogalkalmazói értelmezés folytán a Btk. 22. § (3) bekezdése alkalmazhatatlanná, tartalmilag üressé válna. A jogszabályi rendelkezés jogalkalmazói interpretációval való semmibe vétele értelemszerűen nem fogadható el, és ezt maga a jogegységi tanács is észleli akkor, amikor kimondja: *„Mindazonáltal a támadó és védekező cselekményének lehetséges eredményét egymáshoz viszonyítottan továbbra is vizsgálni kell, mert csak ezáltal érvényesülhet a 22. § (3) bekezdés tartalma, amely az elhárítás szükséges mértékének túllépésével továbbra is számol, s ha az ijedtségből vagy menthető felindulásból történik, úgy a büntethetőséget kizárja.”*⁵⁷

Ebben az értelmezésben tehát két egymással konkuráló, egymás tartalmát kioltó kúriai iránymutatás lehetetleníti el az igazi jogalkalmazói direktíva felkutatását.

1.2. A második lehetséges értelmezés

Teljesen más jelentéstartalmat tulajdoníthatunk a korábbi mondatnak, ha a „szükségességet” grammatikai értelmezéssel az egész BJE kontextusába helyezve definiáljuk. Ez alatt azt értem, hogy meg kell vizsgálni, mit ért a Kúria szorosabb értelemben a szükségesség fogalma alatt.

*„A szükségesség azt jelenti, hogy a védekezőnek a jogtalan támadás elhárításához enyhébb védekezési mód nem állt rendelkezésére, mint amelyet alkalmazott”*⁵⁸

Ha ebből a meghatározásból indulunk ki, akkor azt kell leszögeznünk, hogy *„a szükségesség nem vitatható”* kitétel az elhárítási módra, azaz a minőségi túllépés megállapíthatóságának tilalmára vonatkozik. Véleményem szerint ebben az esetben elkerülhetjük a Kúria érvelésének ellentmondásosságát, azonban ez nem jelenti azt, hogy a BJE más rendelkezéseivel nem találhatunk kollíziót. Ez az értelmezés ugyanis bizonytalan helyzetet eredményez a BJE által a Btk. 22. § (1) bekezdéséhez fűzött – és egyben korlátként megfogalmazott – a *„jogos védelem megtorlásként nem alkalmazható”* princípiummal kapcsolatban. Az anomáliát például megvilágítva: *„A” személy korábbi haragosát „B”-t egyszerűen lelövi, amikor az fenyegetően közeledik felé, karját ütésre emelve.* A szituáció abszurd, de mégse oldható meg problémamentesen az előbbiek alapján, mivel ez egy

⁵⁷ 4/2013. BJE 1. pont

⁵⁸ 4/2013. BJE 1. pont

minőségi túllépés, melyet jelen értelmezési formában úgy tekintek, mint egy nem vizsgálendő körülményt jogtalan támadás fennforgása esetén. Megjegyzendő, hogy az először felvázolt javaslatomhoz képest itt egy másik megállapításon keresztül legalább van egy, a BJE által levezethető megoldás.

„A jogtalan támadás vagy azzal való fenyegetés értékelése a jogalkalmazón (ügyész, bíró) múlik, és ennek eredményeképpen juthat arra a megállapításra, hogy az intézett vagy fenyegető magatartás – akár a támadó személyének vétőképtelenségére, akár a magatartás súlytalanságára figyelemmel – nem indokolta az elhárító cselekményt, mert azt nem volt szükséges, tehát a szükségesség hiányzott.

Ebben az esetben a jogalkalmazói értékítélet végkövetkeztetése a jogos védelem hiányát állapíthatja meg (pld.: kerekesszéke kényszerült, súlyosan mozgáskorlátozott egyén ütést szándékoló, ám azt végrehajtani komolyan nem képes mozdulata; hároméves gyermek általi tettlegesség).”⁵⁹

Saját példámnál maradva ez azt jelenti, hogyha a bíró a „fenyegető közeledésről” megállapítja annak közvetlenül fenyegető jogtalan támadás jellegét, akkor nem vizsgálhatja, hogy volt-e enyhébb elhárítási módja a védekezőnek, hanem továbbmenve a szükséges mérték túllépését állapíthatja csak meg. Ez azért lényeges, mert egy ilyen nyilvánvaló megtorló helyzetben is, ha jogtalan támadás forog fenn, akármilyen csekély súlyú is az, a jogos védelmi helyzetet meg kell állapítani, és csak mennyiségi túllépésként értékelhető a védekező cselekménye. Ebből következően a bíróság csak akkor állapíthatja meg a 22. § (1) bekezdés esetén a megtorlási célzatot, ha nem tekinti jogtalan támadásnak az adott fenyegető helyzetet.

Konklúzióként tehát az vonható le, hogy a jogtalan támadás szempontjából egy restriktív jogalkalmazói gyakorlatot kell követni annak érdekében, hogy megállapítható legyen – a példámban illusztrált, elviekben egyszerű megítélésű szituációban – a megtorlási célzat. Azt azonban hozzá kell tennem ehhez az értelmezéshez, hogy a jogegységi tanács nyilvánvalóan nem gondolt egy ilyen interpretációs eshetőségre, mivel az idézett részben a jogos védelem hiányának megállapíthatósága körében hozott példák más gondolkodásmódra utalnak (pl. teljesen veszélytelen személyek támadása).

⁵⁹ 4/2013. BJE 1. pont

2. A jogegységi tanács megállapítása az arányosságról

A Kúria a jövőbeni joggyakorlat egységesítése végett a szükségesség értelmezése kapcsán a következő, nívumot jelentő iránymutatást adja a bíróságok számára:

„A 15. Irányelv III. részének 4. pontjában az arányossággal kapcsolatban kifejtettek a továbbiakban nem alkalmazhatók. Meghaladottá vált ugyanis annak vizsgálata, hogy „az elhárító magatartás nem idézett-e elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna”. Ennek az elvárásnak törvényi alapja korábban is hiányzott, a hatályos szabályozás pedig tudatosan mellőzte az arányosság fogalmának megjelenítését. Az előzőekben kifejtettekből következik, hogy a meg nem jelenített fogalom a szükségesség kritériumából vezethető le, s csak azon belül bír jelentőséggel.”⁶⁰

A Kúria – kapcsolódva a korábbi fejezetben tárgyalt problémakörhöz – a szükségesség és az arányosság egymáshoz való viszonyában tesz nehezen értelmezhető kijelentéseket.

Az idézett rész első felében a határozat mind formailag, mind tartalmilag tagadja az „arányosság” kritériumának jövőbeli létjogosultságát, mindezt annak meghaladottságával, illetve törvényi szabályozottságának hiányával indokolva. Azonban ez a tagadás, *ad absurdum* ellentmondásba keveredik azzal az állítással, amely szerint az arányosság, mint *„meg nem jelenített fogalom a szükségesség kritériumából vezethető le, s csak azon belül bír jelentőséggel”*. Ehhez a felvetéshez kontextusában kapcsolódik a határozat túllépéssel kapcsolatos állásfoglalása:

„Mindazonáltal a támadó és védekező cselekményének lehetséges eredményét egymáshoz viszonyítottan továbbra is vizsgálni kell, mert csak ezáltal érvényesülhet a 22. § (3) bekezdés tartalma, amely az elhárítás szükséges mértékének túllépésével továbbra is számol, s ha az ijedtségből vagy menthető felindulásból történik, úgy a büntethetőséget kizárja.”⁶¹

A Kúria büntetlenséget jelentő túllépéshez fűzött véleménye azt sugallja, hogy az eredmények összevetésén keresztül közvetetten tagadja a pár sorral feljebb állított *„meghaladottá vált ugyanis annak vizsgálata, hogy az elhárító magatartás nem idézett-e elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna”* tételmondatot. A „szükséges mérték” ugyanis a jogirodalomban és a gyakorlatban is, mint ahogy korábban említettem, az arányosság kodifikált megfelelője. Az elhárító cselekmény szükségességét csak

⁶⁰ 4/2013. BJE 1. pont

⁶¹ 4/2013. BJE 1. pont

akkor lehetne az értékek egybevetése nélkül vizsgálni, ha a Btk. nem ismerné el a szükséges mérték túllépésének jogintézményét.⁶²

A vázolt ellentmondást nem oldja fel a gyakorlat számára készített ún. „kapcsos” kommentár sem, amely jogirodalmi forrásként a 2009. évi módosításokból indul ki:

„Az elhárítás szükséges mértékének ijedtség vagy menthető felindulásból történő – felismerési képesség érintésétől független – túllépéshez hozzárendelt büntetlenség azt eredményezi, hogy a szükségesség és az arányosság értelmezése más felfogáson kell, hogy alapuljon, amelynek célzott következménye az ítélkezési gyakorlat megváltoztatása.”⁶³

A Kúria legfőbb célja tehát az, hogy kiindulva a jogalkotó szélesebb védekezési jogot biztosító szándékából, a gyakorlat is fokozottabban toleráns irányt vegyen az adott jogos védelmi helyzetek megítélésekor. Azonban az említett ítélkezési gyakorlat megváltoztatásának módja véleményem szerint szorosan az arányosság vonatkozásában nem került kellő részletességgel kibontásra, így annak új tartalmát csak feltételezések övezhetik.

3. Álláspontom összegzése

Összegezve az ismertetett interpretációs lehetőségeket, úgy gondolom, egyik sem járható út a szükségesség, illetve az arányosság megítélése szempontjából, mivel a jogállamiság formális oldalából levezethető jogbiztonság (törvényesség) követelménye sérül azzal, hogy a gyakorlatnak iránymutatásként szolgáló, az ítélkezés továbbfejlesztését célzó 4/2013. BJE nem fejezi ki világosan újítási szándékait.

A jogegységi határozat e vonatkozásban alkalmazhatatlan volta miatt feltehetőleg a jövőben is – még ha nyíltan nem is felvállalva – az LB 15. számú irányelve által felállított szempontrendszer lehet az alsóbb szintű bíróságok támpontja a jogos védelmi helyzetek értékelésekor.⁶⁴

⁶² KARSAI 2013, 90.

⁶³ KÓNYA 2014, 121.

⁶⁴ Az arányosság lépcsőzetes vizsgálatát lásd KISS–HOLLÁN–GELLÉR 2006, 126-127.

V. A büntetlen túllépés jogalkotói és jogalkalmazói kérdései

A fejezetben a büntetlen túllépéssel kapcsolatos jogalkotói és jogalkalmazói döntési kompetenciák, valamint a rendszerbeli elhelyezés viszonyosságait elemzem.

1. A túllépés mint büntethetőséget kizáró ok szabályozásának alakulása

A túllépéssel kapcsolatos jogalkotói szabályozás – a megváltozott társadalmi viszonyokra tekintettel – a 2009. évi LXXX. törvénnyel a védekezési jog szélesítését tűzte ki célul, amikor eltörölte a korábbi differenciálást a beszámítási képességet korlátozó vagy kizáró ijedtség, illetve menthető felindulás között. A 2012. évi Btk. követve ezt a koncepciót, lényegi eltérést nem tartalmaz elődjéhez képest: „*Nem büntethető, aki az elhárítás szükséges mértékét ijedtségből, vagy menthető felindulásból túllépi.*”⁶⁵

Ez a változtatás azt jelenti, hogy a jogtalan támadás következtében a védekezőben kialakuló ijedtség vagy menthető felindulás a beszámítási képességre gyakorolt tényleges hatásától függetlenül büntethetőséget kizáró oknak minősül.⁶⁶ A jogalkalmazásban ez a módosítás a mérlegelési jogkör megszüntetését eredményezte a bűnösség elemére (egyes szerzőknél előfeltételére) kifejtett hatás szempontjából. Korábban ugyanis fennállt a bíró döntési lehetősége a tekintetben, hogy a támadás következtében kialakuló pszichés nyomás milyen mértékben fejtett ki hatást a védekező felismerési képességére, és ehhez jogkövetkezményként a körülmények súlyához igazodóan büntetlenséget (beszámítási képesség kizárása esetén), vagy korlátlan enyhítést társíthatott (korlátozott beszámítási képesség).

Véleményem szerint a jogalkotónak ez a fellépése nemhogy dogmatikai, de még racionális érvekkel sem támasztható alá. A 2009 előtti szabályozás ugyanis korántsem volt egyidősnek mondható a jogos védelem intézményével, hiszen „csak” az 1961. évi Btk. vezette be a korlátlan enyhítés lehetőségét, amely közel fél évszázados gyakorlattal a háta mögött szerintem megfelelően látta el a neki szánt funkciót, mivel feladata főként az ’50-es évekbeli jogalkalmazásban kialakult tarthatatlan állapotnak a jogos védelem természetéhez igazodó normatív alappal való feloldása volt. Az akkori ítéletek ugyanis azt mutatták, hogy az LB túllépés esetén a kialakult ijedtség, illetve menthető felindulás súlya mellett vizsgálta azok

⁶⁵ 2012. évi C. tv. 22 § (3)

⁶⁶ Belovics Ervin szerint: „Amennyiben az ijedtség vagy menthető felindulás az elkövetőt csupán korlátozza az elhárítás szükséges mértékének a felismerésében, a jogtalan támadással szemben szükségtelenül védekezőt büntetőjogi felelősség terheli.” BELOVICS 2012, 253.

arányosságát is a védekezés okozta sérelemmel.⁶⁷ A szubjektív büntethetőséget kizáró oknak tehát immanens része lett egy objektív mérce, melynek következtében a bíróság egy korlátozott beszámítási képességgel objektíve aránytalan védekezés esetén vagy súlyos büntetést állapított meg, vagy felmentette a vádlottat. Az akkor újdonságként ható koncepció konkrétan az ilyen helyzetekre teremtett köztes megoldást, mert lehetővé tette a büntetés korlátlan enyhítését a túllépővel szemben.

Összegezve azt lehet mondani, hogy a korábbi jogalkotó által elképzelt túllépésre vonatkozó differenciált szabályozás a joggyakorlat által kikényszerített szükséges lépés volt, amely megteremtette mind a bíró, mind a vádlott szemszögéből az arany középutat. Míg az ítélező tekintetében ez alatt azt értem, hogy adott esetben nem kellett tovább ingadoznia a szélsőségek között, addig a vádlott igazságosabb, méltányosabb elbírálásban részesülhetett az előbbi döntés címzettjeként.

A jogalkotónak számolnia kell azzal, hogy a 2009. évi LXXX. törvény úgymond „öngerjesztő” folyamatot indított el, melynek kontraproduktív eredményeként saját magát fogja kényszeríteni ismét a differenciálásra, mivel a közeljövőben várható – az előbbieken kifejtett szempontból – aggályos ítéletek újból igénylik majd a közbeavatkozást.

2. Az excessus mint bűnösséget kizáró ok, avagy a hatályos szabályozás anomáliája

Az elhárítás szükséges mértékét túllépő magatartás mindig szubjektív alapon nyert szabályozást,⁶⁸ azaz a védekezőt bűnösségét kizáró ok alapján mentették fel egy-egy aránytalan sérelem okozás esetén, ha annak feltételei fennálltak. A jogalkotó a büntetlenséget jelentő túllépés szabályozását akár differenciálta, akár nem, az mindig a bűncselekmény fogalmi elemét zárta ki, ezzel fennakadva az elsődleges büntethetőségi akadályrendszeren.⁶⁹

A címben utalt rendellenességgel az új Btk. miniszteri indokolása és a törvény összevetéséből származó kontrasztot szeretném bemutatni. Ahogy az előzőekben kifejtettem, a 2009. évi LXXX. tv. eltörölte a korábbi differenciálást a büntetlenséget, valamint korlátlan enyhítést lehetővé tevő túllépés között, és ezek közül csak az előbbit tartotta meg. Ehhez képest lényegi eltérést az új Btk. miniszteri indokolása nem tartalmaz:

⁶⁷ Vö. B. 1275/1952. sz. törvényességi határozat

⁶⁸ Vö. 25-26. lj.

⁶⁹ Megjegyzem, hogy a korlátozott beszámítási képesség esetén korlátlan enyhítést lehetővé tevő korábbi megközelítés kívül esett a bűncselekmény fogalmán, és az ilyen helyzeteket büntetéskiszabási kérdésként kezelte.

„Az ijedtség vagy menthető felindulás tehát továbbra is szubjektív büntethetőséget kizáró ok, amely azonban a beszámítási képességre gyakorolt tényleges hatásától függetlenül minden esetben kizárja a büntethetőséget.”⁷⁰

Az indokolásból megállapítható, hogy a jogalkotó a beszámítási képesség⁷¹ talaján kívánja szabályozni a túllépést, méghozzá úgy, hogy az ijedtségnek vagy menthető felindulásnak csak érintenie kell az adott személynek ezt a képességét – a jogkövetkezmény ennek következtében pedig a teljes büntetlenség biztosítása a védekező részére. A jelenleg hatályos szabályozás címben is utalt következetlenségét abban vélem felfedezni, hogy a törvényben megtalálható beszámítási képességet kizáró okokat vizsgálva, a jogos védelem túllépését nem tudom rendszertanilag elhelyezni. A Btk. ugyanis a kóros elmeállapotot, a kényszert és a fenyegetést tartalmazza kizáró okokként, amelyek közül az utóbbi kettő már jellegüknél fogva nem jöhet számításba. A problémát fokozza, hogy a kóros elmeállapot mint kizáró ok is csak első ránézésre nyújt segítséget a kérdés megoldásában, ugyanis a törvényi passzus kizárólag a patológiás jellegű elváltozásokra vonatkozik, míg a jogos védelemhez köthető ijedtségnek, menthető felindulásnak élelilektani alapjai vannak.⁷² Az előbbiek alátámasztására szolgál az a tény, hogy a kóros elmeállapot esetén a bíróság csak orvosszakértői vélemény alapján foglalhat állást, ellentétben a túllépés esetén közrejátszó pszichés hatásokkal, amelyeknél azon túl, hogy egy jogi szakkérdésről van szó, menthetősége kérdésében tulajdonképpen egy jogtól eltávolodó erkölcsi értékítélet is közrejátszik a jogalkalmazó döntésében.

Figyelemre méltó Nagy Ferenc azon meglátása e problémakörben, hogy amennyiben a Btk. a „rendellenes” elmeállapotot tartalmazná, akkor alkalmazható lenne az 1978. évi Btk. által még *exemplifikatív* jelleggel tartalmazott „tudatzavar” mint fiziológiai rendellenesség, a túllépés Btk. struktúrájában való könnyebb elhelyezése szempontjából.⁷³ Ehhez az állásponthoz némileg közelít az LB egy korábbi döntésében olvasható indokolása is, melyben *„tudatzavarhoz hasonló körülményként”* azonosította az ijedtséget, illetve a menthető felindulást.⁷⁴

A jelenlegi szabályozási metódus alapján úgy gondolom, hogy a miniszteri indokolásban kifejtetteket nem lehet követni a tekintetben, hogy a 22. § (3) bekezdés esetén

⁷⁰ 2012. évi C. tv. miniszteri indokolása

⁷¹ Beszámítási képességgel az rendelkezik, aki képes cselekménye társadalmi-erkölcsi lényegének, helyességének vagy helytelenségének felismerésére, és képes arra is, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen. FÖLDVÁRI 1984, 107.

⁷² KIS–HOLLÁN–GELLÉR 2006, 127–128.

⁷³ NAGY 2014, 260.

⁷⁴ BH 1999. 343.

közrejátszó pszichés hatásokat beszámítási képességet kizáró oknak tekintjük. Annak ellenére, hogy jobbnak látnám a (3) bekezdést a beszámítási képesség kizártságára visszavezetni, álláspontom szerint jelen esetben az egyetlen megoldás a bűnösség egy másik fogalmi elemének, az elvárhatóságnak a kizártsága. A jogos védelem büntetlenséget jelentő túllépése ugyanis tipikusan az a helyzet, amikor természetsszerűleg a törvényi értékelés alapján sem várható el, hogy az elkövetéstől visszatartásra hivatott motívumok felmerüljenek és egyben uralomra is jussanak a védekezőben.⁷⁵ Ugyanakkor az elvárhatóságot kizáró okoknak az a jellemzője is érvényesül, mely szerint a jogalkotó törvényi szinten határozza meg az ide sorolható eseteket, amelyekkel kapcsolatban a jogalkalmazó értékelő tevékenységet fejt ki a történeti tényállások megítélése során.

⁷⁵ TOKAJI 1984, 294.

VI. A szituációs jogos védelem

1. Általános gondolatok

1.1. Az előzményektől a jogalkotó szándékáig

Az ezredfordulót követően a jogalkalmazás szintjén jelentkezett az a tendencia, melynek következtében folyamatosan bővült a megtámadott védekezési szabadsága. A bírói gyakorlatban ez olyan tételek megfogalmazásán keresztül jutott kifejezésre, mint az *„arányosság nem jelent azonosságot, és a megtámadottnak nem kell kívánnia azt, hogy a támadás teljesen kifejlődjék”*, illetve *„a bíróságnak nem a jogtalanság talaján álló támadó, hanem a megtámadott szempontjait kell elsődlegesen értékelnie, és a támadónak kell a kockázatot viselnie”*.⁷⁶ Mindez azt eredményezte, hogy az ítélkezési gyakorlat egyre szélesebb körben találta megállapíthatónak a jogos védelmi cselekmény szükségességét, és az esetleges túllépéseket igyekezett a korábbiaknál szűkebb körre korlátozni.⁷⁷

A jogalkotó aktív bekapcsolódása az előbbi folyamatba a 2009. évi LXXX. törvénnyel vette kezdetét, amikor egyszersmind eltörölte a kitérés kötelezettségét, megszüntette a túllépésre vonatkozó differenciált szabályozást, valamint normatív szintre emelte a megelőző jogos védelmet. A korábbi jogalkalmazói törekvéssel azonban az igazi párhuzam az elhárító cselekmény már-már fokozhatatlan liberalizációját megtestesítő, az új Btk. által bevezetett szituációs jogos védelemben manifesztálódik, mivel e rendelkezés célja ugyancsak a túllépés megállapíthatóságának visszaszorítása volt.

A miniszteri indokolásból kiindulva⁷⁸ a jogos védelem jogintézményének *nóvumához* köthető jogalkotói *argumentum* tulajdonképpen már az első mondatával elbizonytalanítja az elemzőt, mivel kérdésként merülhet fel, hogy mire gondolt az „erőszakos bűncselekmények” címszó alatt. A Btk. alapján ugyanis ez felfogható az értelmező rendelkezéseket jelentő 459. § (1) 26. pontjában felsorolt *„személy elleni erőszakos bűncselekményeknek”*, illetve nem zárhatjuk ki a BJE állásfoglalás⁷⁹ alapján a 4. pontban foglalt *„erőszakos magatartás” definíciót* sem.

Mindazonáltal a jogos védelemre konkretizált jogalkotói szándék már egyértelműen megállapítható: a „hagyományos” jogos védelemhez tartozó 22. § (1) és (3) bekezdés

⁷⁶ NAGY 2014, 218.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Vö. 2012. évi C. tv. miniszteri indokolása

⁷⁹ A BJE több helyen is hangsúlyozza a jogtalan támadás aktív jellegét, ami az erőszakos magatartás sajátos jellemzője.

kapcsolatát létrehozó „szükséges mérték” által közvetített mennyiségi túllépés kizárása meghatározott objektív körülmények által szabályozott szituációk realizálásakor.⁸⁰ E vonatkozásban a szituációs jogos védelem esetkörei a túllépés lehetőségének negatív feltételei, mivel azok fennforgása esetén túllépés nem állapítható meg. Ez a megközelítés véleményem szerint rávilágít az indokolás, illetve a törvényszöveg súlyos félreértelmezéséből eredő azon álláspont helytelenségére, amely szerint: „Az új Btk. által felállított szituációs jogos védelem esetén azonban – tekintettel arra, hogy a szükségesség és az arányosság nem mérlegelhető – a túllépést sem kell vizsgálnia a bíróságnak. Ez azt jelenti, hogy a védekező személy akár időben, akár mértékét tekintve túlléphet a támadáson.”⁸¹

Az idézett álláspont nem veszi figyelembe, hogy a szituációs jogos védelmi helyzet megállapíthatóságához a jogtalan támadás által indukált „szükségesség” ugyanúgy elhagyhatatlan körülmény, mint a 22. § (1) bekezdés esetén. Ebből következően a szükségességet kizáró időbeli túllépést a 22. § (2) bekezdés sem olvaszthatja magába.⁸² E téren a hagyományos jogos védelemtől az eltérés csupán annyi, hogy a jogalkotó privilegizált három nagyobb esetkört (meghatározott elkövetési módokkal és idővel) a jogtalan támadások közül, szűkítve az azok természetéből adódó megszámlálhatatlan lehetőséget. További kapcsolódási pont viszont a 22. § (1) bekezdéssel a rendszerbeli elhelyezkedés, mivel a szükséges mérték vizsgálatának kizártsága a Btk. struktúrájában társadalomra veszélyességet kizáró okként determinálja.

1.2. A formális szabályozási technika

A szituációs jogos védelem által – a következőkben ismertetett – akár önkényes életelvételt jogszerűként lehetővé tevő szabályozás alkotmányos alapjának tekinthető az Alaptörvény II. cikke, amely a korábbi oszthatatlansági doktrínát feloldotta, azaz a jövőben csak és kizárólag az emberi méltósághoz való jog tekinthető sérthetetlennek.⁸³

Az újonnan felállított védelem azt a korábbi *judikátúra* által kidolgozott tételt emelte normatív szintre, amely szerint az élet ellen irányuló támadás esetén – a védett jogtárgy egyenértékűsége folytán – az arányosság vizsgálata szükségtelen (LB 15. számú Irányelv). Elöljáróban azonban szükséges kiemelni a védelem megszövegezése és a jogalkotó célja

⁸⁰ Tóth Mihály dogmatikai tévedésnek tekinti az indokolást. Vö. TÓTH 2012, 29.

⁸¹ ARADI – SZILI-KIS 2014, 72.

⁸² Vö. 4/2013. BJE 2. pont

⁸³ A korábbi Alkotmány ezzel ellentétben így fogalmazott a kérdésben: „A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.”

közötti, a jogintézmény alkalmazhatósága szempontjából nem túl lényeges, de azért szembetűnő ellentmondást. A vélelem alapszövege szerint „*a jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására is irányult volna*”. Abban az esetben, ha a jogalkotó átemel a büntetőjogba egy alapvetően magánjogi jogszabály-szerkesztési technikát, akkor figyelmet kellene fordítani arra is, hogy az „*úgy kell tekinteni*”⁸⁴ szófordulat egy hasonló természetű, de mást kifejező szabályozási metodikára, a fikcióra jellemző. A vélelem esetén ugyanis teljesen valónak fogadunk el egy tényállást annak nagy valószínűsége miatt, míg a fikció pont ennek az ellentéte, tudjuk, hogy a tényállás nem valós.⁸⁵

Továbbá egy megdönthetetlen vélelem esetén (*praesumptio iuris et de iure*) érthetetlen számomra az „*is*” szó törvényszövegbe kerülése, amely az ellenbizonyítást kizáró szabályozás esetén közvetett utalásként a jogtalan támadás irányára azt jelenti, hogy annak nem feltétlen kell élet ellen irányulnia, ezzel is ellentétet gerjesztve a jogalkotói célkitűzés és az arra felhasznált eszköz között.

1.3. A szabályozás tartalmi oldala

A szabályozás materiális oldala alatt a szituációs jogos védelem megdönthetetlen vélelme által lefedett életbeli szituációkból eredő alkotmányos aggályokat értem. Gál Andor a szabályozás egyes pontjainak tartalmi oldalát vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy míg a személy elleni jogtalan támadás esetén [a] pont] a kiszolgáltatott helyzetekben ténylegesen valószínűsíthető az élet ellen irányultság – és ezzel a felállított vélelem kiállja egyrészt a szabályozási technika sajátosságaiból származó elvárásokat, másrészt a való élet próbáját –, addig ez nem lehet igaz a lakásba [b] pont], valamint a lakáshoz tartozó bekerített helyre történő jogtalan behatolás esetén [c] pont]. Az utóbbi két pontban ugyanis a jogalkotó egy tudottan valótlán tényt fogad el valóként, azaz két olyan életbeli tényt (a jogtalan behatolást és az élet elleni magatartást) azonosít egymással, amelyek semmilyen körülmények között nem lehetnek ekvivalensek. A b) és c) pont tehát az előbbiekből kifolyólag egy jogalkotó által felállított fikció, amely felvetheti az élethez való jog szükségtelen korlátozását, és ezáltal egyaránt sérül az Alaptörvény II. cikke, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezményének 2. cikke. A szerző továbbá figyelemre méltó konzekvenciát von le az előbbiekből: „*[...] nélkülözhetetlen annak kimondása, hogy amennyiben egy jogintézmény szabályozásának ugyan alkotmányos jogalapja van, annak részletszabályait kibontó – alacsonyabb jogforrási*

⁸⁴ LÁBADY 2013, 145.

⁸⁵ Uo.

szintű – törvényi passzusok még nem szükségképpen alkotmányosak. Esetünkben a Btk. 22. § (2) bekezdése önmagában az Alaptörvény V. cikkére alapítva még nem lesz alkotmányos, csupán akkor, ha az Alaptörvény más rendelkezéseivel is konform.”⁸⁶

Álláspontom döntően egyezik a hivatkozott szerzőével, azonban úgy gondolom, hogy az a) pont, vagyis a személy elleni jogtalan támadás esetén vélelmezett élet ellen irányultság sem minden szituációban állhatja ki a vélelemre jellemző „valószínűségi” tesztet. Egy példával érzékeltetve: „A” személy az éjjeli órákban hazafelé tartva útközben találkozik egy szórakozóhelyről ugyancsak hazainduló, a nála jóval szerényebb testi adottságokkal rendelkező, ittas állapotban lévő „B” személlyel, akinél az alkoholfogyasztás az önuralom részleges elvesztését eredményezi. A törvényben szereplő vélelem alapján „A” személyt már akkor megilleti a korlátlan védekezés szabadsága, ha „B” személy tetteles becsületsértést megvalósítva esetleg odébb löki. A 4/2013. BJE alapján vizsgálni kell a szükségességet, vagyis az elhárítás kényszerűségét ugyanúgy, mint a 22. § (1) bekezdés esetén, azonban ahogyan korábban kifejtettem, ez a dokumentum olyan absztraháltan fogalmaz, hogy egy ilyen történeti tényállás esetén csak az adott bíró értelmezésétől függ, hogy megállapítja-e az elhárítás szükségességét, vagyis a tetteles becsületsértés egyenértékűségét az élet elvételével.⁸⁷ Az élethez való jog az élet önkényes elvételének tilalmát jelenti. Önkényesen pedig csak az nem cselekedhet, aki önhibáján kívül került életveszélybe, amelyből menekülve az élete megmentése érdekében veszi el a másik ember életét.⁸⁸

Az előbbiekkal összefüggésben nem tudok egyet érteni a Kúriának azzal a megállapításával, amely függetleníti magát a törvényi szabályozástól azzal, hogy a jogtalan támadás rendszerinti erőszakosságát és az elhárítás kényszerűségét a szituációs jogos védelem eseteiben is a védekezés jogszerűként történő elismerése előfeltételének tekinti. Ez az észrevétel minden további nélkül alkalmazható az a) pontban rögzített személy elleni jogtalan támadás fordulatai szempontjából, azonban a lakásba történő jogtalan behatolás [b) pont], valamint a bekerített helyre történő jogtalan behatolás [c) pont] esetén inkább beszélhetünk ismételten két egymással azonosíthatatlan életbeli tény összepárosításáról, ezzel egyfajta jogalkalmazói fikciót generálva. Ugyanis míg a lakásba, illetve a bekerített helyre történő

⁸⁶ GÁL 2014

⁸⁷ Vö. 4/2013. BJE 2. pont

⁸⁸ TÓTH 2008, 289.

belépés nem lesz erőszakos, addig az ezeket a mozzanatok észlelő védekező személy sem kerül feltétlen kényszerű helyzetbe.⁸⁹

2. A személy elleni elkövetés [22. § (2) bek. a) pont]⁹⁰

Az a) pontban megfogalmazott személy elleni támadás esetére felállított vélelem teljesüléséhez szükséges valamely konjunktív szituációs elem (idő vagy mód) fennállása is. Az egyes szituációs elemek egymással való kapcsolata alternatív, melyet a „vagy” kötőszó fejez ki.

2.1. A személy elleni „éjjeli” támadás

Az új Btk. hatálybalépésével komoly problémaként merült fel, hogy a jogalkotó az „éjszakát” milyen időintervallumban értelmezi; lehetséges alternatívaként jelent meg többek között e napszak konkrét időponttól, avagy a látási viszonyoktól függővé tétele.⁹¹

Kónya István kúriai bíró teleologikus értelmezésen keresztül a jogalkotói szándékból azt vezette le, hogy az „éjjel” nemcsak napszak, hanem olyan helyzet is, amely megkülönbözteti a nappaltól. Az éjjel két legfőbb ismérve a sötétség és a pihenésre használt időszak, e körülmények növelik tovább a támadó és a védekező esélykülönbségeit. Mindez azt jelenti, hogy az előbbi két tulajdonság hiányában az éjjel nem különbözik a nappaltól, ezáltal az olyan környezet, amely mesterségesen küszöböli ki az éjjel előbbi jellemvonásait, csak az általános jogos védelemhez tartozó szabályok alkalmazására adhat jogosultságot. Kónya további lényeges megállapítása, hogy az éjszaka időintervallumát a magánlaksértés körében kialakult gyakorlathoz köti, amely a fogalom további megszorításaként azt jelenti, hogy az éjjeli elkövetés a városokban 23 órától 5 óráig, míg vidéken 22 órától 5 óráig állapítható meg.⁹² Egyetértve Kónya István véleményével ez a fogalmi körülhatárolás megfelelően elejét veheti a szabályozás elhibázottságából eredő, az éjjel fogalmából kibontakozó visszaéléseknek.

Gál Andor a kialakult helyzettel kapcsolatban elsősorban a jogalkotó felelősségét állapítja meg, hiszen a fogalmat legáldefiníció nélkül hagyta. Kónya álláspontját

⁸⁹ Hozzáteszem, amennyiben a BJE kijelentését ténylegesen elfogadnánk, akkor a normaszöveg alkalmazási körét szűkítenénk a jogbiztonság szempontjából aggályos módon.

⁹⁰ Az új rendelkezés három esetkörén belül – az átfedések elkerülése végett – nem szándékozom minden egyes szituációs elemet külön elemezni, hanem csak az általam vélt legjellemzőbb problémákkal foglalkozom.

⁹¹ HVG 2012, 24.

⁹² KÓNYA 2014, 124-126.

előremutatónak, gyakorlatiasnak, ugyanakkor a törvényesség elvét sértőnek tartja, mivel az egyrészt a büntethetőségi akadály restriktív interpretációján alapszik, másrészt jogbizonytalanságot is kelthet. A jogalkotónak e mulasztása felvetheti a *nullum crimen sine lege certa* elvének sérelmét, mivel míg a magánlaksértés körében kidolgozott éjjel fogalom esetén törvényi interpretáció hiányában sem merültek fel alkotmányos aggályok, addig ez a jogos védelem körébe újonnan beépített szituációs elem esetén nem mondható el.⁹³

2.2. A személy elleni csoportos támadás

A Btk. értelmező rendelkezése szerint „*csoportosan követik el a bűncselekményt, ha az elkövetésben legalább három személy vesz részt.*” A jogegységi tanács ezzel az elkövetési móddal kapcsolatban semmiféle megállapítást nem tett, még csak nem is utalt a Btk.-ra, mint a „fegyveresen”, vagy „felfegyverkezve” elkövetés értelmezésénél. Ezt a nyilvánvaló szerkesztési hibát annyiban korrigálja a gyakorlatnak készített kommentár, hogy pótolja e hiányosságot. Összességében azonban a Kúria nem gondolta szükségesnek a „csoportos” elkövetés esetleges további értelmezését annak ellenére sem, hogy az már nem pusztán az egyes bűncselekmények minősítő körülményeként, hanem egy büntethetőséget kizáró ok szituációs elemeként is szabályozás tárgya a Btk.-ban. Az így kialakult helyzet azért kezelendő fenntartással, mert a szituációs jogos védelem esetén felmerülő csoportos elkövetést az adott bíróságnak egy korábbi különös részi bűncselekmény viszonylatában megalkotott jogalkalmazói instrumentum alapján kell értelmeznie. A 2/2000. BJE ugyanis a rablás, illetve más erőszakos bűncselekmények esetére fogalmazta meg a következő megállapítást:

*„A csoportos elkövetés megállapítása szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a sértett vagy a sértettek az elkövetők bármelyikének jelenlétét vagy a bűncselekmény elkövetésében való részvételét észlelik-e.”*⁹⁴

E megállapításnak a jogos védelemre vetítése már azon egyszerű oknál fogva kifogásolható, hogy egy általános részi büntethetőséget kizáró ok természete teljesen más, mint egy különös részi bűncselekményé. A különös részben a csoportos elkövetést az elkövető terhére azért számítják be a sértett észlelésétől függetlenül, mert ebben az esetben a fokozott társadalomra veszélyességet az elkövető tudattartalma határozza meg, azaz a bűncselekmény elkövetésétől visszatartó motívumok elnyomásához nagymértékben

⁹³ GÁL 2014

⁹⁴ 2/2000. BJE rendelkező rész

hozzájárul az elkövetőnek azon tudata, amely szerint többedmagával viseli a kockázatot. Ezt az egyes bűncselekmények elkövetői oldaláról induktív módon levezetett törvényszerűséget viszont nem vonatkoztathatjuk egy jogos védelmi helyzetben lévő sértett személyre. A jogalkotó ugyanis állítása szerint olyan kilátástalan helyzetekre alkotta a korlátlan szembeszállási jog véelmét, amelyekben az egyén alappal gondolhat az élete veszélyeztetésére.

Konklúzióként tehát az állapítható meg, hogy a szükséges mérték túllépésének kizártságát a védekező részéről az elkövetők nagyobb számának tudatában kialakuló pszichés zavar alapozza meg. A jelenleg csoportos elkövetésre alkalmazandó 2/2000. BJE a szituációs jogos védelem jogintézményének rendeltetéséről elfeledkezve még inkább szélesíti az alapvetően kétséges szabályozás adta lehetőségeket.

2.3. Hivatalos személy elleni (materiális) erőszak kontra jogos védelem

A szituációs jogos védelem felállítása megbontja a hivatalos személyek vonatkozásában eddig egyensúlyt teremtő fokozott védelem-fokozott felelősség elvét, mivel a felelősség körében értékelhető az a körülmény, hogy bizonyos hivatalos személyek eljárásjogilag kétségtelenül jogtalan fellépése szükségképpen realizálja a kiterjesztett jogos védelem személy elleni jogtalan támadás egyes szituációs elemeit.

A hivatalos személy elleni erőszak elkövetési magatartásának fordulatai közül jelen esetben relevanciával az akadályozás, az intézkedésre kényszerítés, valamint a hivatalos személy eljárása alatti bántalmazása jöhet számításba, mivel ezek a magatartások akkor lehetnek bűncselekmények, ha azokat a hivatalos személy jogszerű eljárásában fejtik ki. Az előbbiekből *a contrario* következik, hogy amennyiben a hivatalos személy jogszerűtlen magatartást fejt ki, akkor bizonyos esetekben a jogos védelem sem zárható ki. A vizsgálandó büntethetőségi akadály viszont csak és kizárólag a hivatalos személy eljárási (alaki) jogszerűtlen tevékenysége esetén állapítható meg, ha ez támadásban nyilvánul meg, és a jogszerűtlenség kétségtelenül megállapítható.⁹⁵

Példával megvilágítva a problémát, jelen szabályozás szerint, az a rendőr, aki az érintett személyt egy jogszerű éjjeli igazoltatás során jogosulatlanul bántalmazni kezdi, az éjjeli szituációs elemére tekintettel akár meg is ölhető.⁹⁶

⁹⁵ A hivatalos személy tevékenysége alakilag jogszerűtlen, ha eljárási szabályokba ütközik annak külső megjelenési formája. VIDA 2013A, 64.

⁹⁶ A rendőr magatartása ebben az esetben bántalmazás hivatalos eljárásban bűncselekményt valósít meg, amelynek aktív, kívülvilágban kétségtelenül jogtalan jellege alkalmas a jogos védelmi helyzet megalapozására.

További vitás eseteket jelenthetnek a rendőr „munkaeszközei”, vagyis ha indokolatlanul előveszi a fegyverét, vagy gumibotját,⁹⁷ mely megalapozza a közvetlenül fenyegető helyzetet a védekező oldaláról. Ezek a való életben is elképzelhető helyzetek ugyanis okot adhatnak a személy elleni fegyveres, illetve felfegyverkezve elkövetés megállapítására, amely ismételten a korlátlan védekezés lehetőségét jelenti. Arról nem is beszélve, hogy a vélt jogos védelem kiterjesztése ezekre az esetekre tulajdonképpen minimálisra redukálja a „védekező” büntethetőségét.

A személy elleni csoportos elkövetéssel kapcsolatban pedig nyilvánvalóan fennáll a szituációs jogos védelem, ha legalább három rendőr támadólag ütlegetni kezdi az adott személyt. Érdekes helyzetet eredményezhet azonban a felvonulások, illetve demonstrációk során a helyszín biztosítására kirendelt rendőrök, valamint a felvonulók közötti viszony. Az ilyen tömegrendezvényeken annyira nem is lehetetlen, hogy a feldühödött tömegből valaki szidalmazni kezdi a jelenlévő rendőröket, melynek következtében akár több rendőr nekiáll ütlegetni a „feltételezett” rendbontókat. Jelen esetben figyelemmel arra, hogy a 4/2013. BJE szerint a verbális becsületsértés nem jelenthet jogtalan támadást, a felvonulókat ütlegető rendőrök – amennyiben az Rtv. szerinti testi kényszer alkalmazására okot adó türekszükből nem haladja meg a szidalmazás –, a szituációs jogos védelem személy elleni csoportos jogtalan támadás fordulatát valósítják meg.

3. A lakásba⁹⁸ történő jogtalan behatolás [22. § (2) bek. b) pont]

Az a) ponthoz hasonlóan itt is konjunktív kapcsolatban állnak a szituációs elemek a védelem alapszövegével. A szituációs jogos védelemnek ezt az esetkörét a korábbi Btk. Különös Részében található magánlaksértés bűncselekményének minősített esete ihlette, amely számottevő változáson nem esett át az új Btk.-ban sem.⁹⁹

Jelen esetben a *„lakásba történő jogtalan behatolás aktív magatartással megvalósított jogtalan támadás.”*¹⁰⁰ A jogos védelmi helyzetet viszont nem alapozza meg –

Ugyanezen szabályok egyébként irányadóak a csupán tettesi kvalifikációban eltérő bántalmazás közfeladatot ellátó személy eljárásában bűncselekmény esetén.

⁹⁷ Ez alatt a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. tv. (Rtv.) löfegyverhasználatra vonatkozó szabályainak megsértését értem, mivel ellenkező esetben jog állna szemben joggal.

⁹⁸ Fogalmát lásd 4/2013. BJE 2. pont

⁹⁹ Vö. 1978. évi IV. tv. 176. § (2) és 2012. évi C. tv. 221. § (2)

¹⁰⁰ KÖNYA 2014, 125.

ellentétben a magánlaksértés bűncselekményével – ha a lakásba korábban jogszerűen jutott be az illető személy, de azt utóbb felszólítás ellenére nem hajlandó elhagyni.¹⁰¹

3.1. A behatolás mint jogtalan támadás¹⁰²

A római jogból ismert XII táblás törvény még a magánbosszú talaján szabályozva a mai jogos védelem csíráit, megengedte az éjjel tetten ért, valamint a nappal tetten ért magát fegyverrel védő tolvaj megölését.¹⁰³ A szituációs jogos védelem lakásba történő behatolással kapcsolatos esetét leginkább ezzel az ókori jogforrásban fellelhető szabállyal találom hasonlatosnak.

A jogtalan behatolással kapcsolatban nem egyértelmű, hogy mikortól valósul meg a „behatolás”, vagyis melyik az az időpont, amikortól a korlátok nélküli védekezés szabadsága fennáll. A magánlaksértés következetes gyakorlata alapján a befejezett stádiumú lakásba való bemenetel kizárólag aktív magatartással valósulhat meg, amely során az elkövetőnek egész testével be kell jutnia az adott lakásba. A cselekmény viszont kísérleti szakban reked, ha a szándék ellenére a bemenetel sikertelen.¹⁰⁴ Kérdésként merülhet fel, hogy milyen szabályok alapján kell elbírálni azt az esetet, amikor a jogtalan behatoló éjszaka – még kísérleti szakban – az ablakon mászik be éppen, és a védekező személy halálos sérülést okozva löki onnan vissza. A törvényben használt „behatol” szóból nem lehet egyértelműen állást foglalni, mivel ez nem egy különös részi tényállás, ahol valamely tényállási elem nem teljes megvalósulása esetén meg lehet különböztetni a kísérleti, valamint a befejezeti szakot.

Ezzel a fiktív esettel arra kívántam rámutatni, hogy nagyon vékony a mezsgye a sértő eredményben megmutatkozó határtalan ellenállás és az ugyanezen sértő eredményekben csak egy korlátozott mértéket jogszerűnek elismerő jogalkotói koncepció között. A végső konklúzió pedig az, hogy a magánlaksértéssel kapcsolatos „bemegy” kifejezés kialakult

¹⁰¹ 4/2013. BJE 2. pont

¹⁰² A b) és a c) pont esetén a BJE úgy foglal állást, hogy védekezni kényszerülő vétlen személynek kell tartózkodnia a jogtalan támadásnak minősített magatartások hatókörében, amelyből úgy vélem az következik hogy a védelem kiterjed a lakás tulajdonosára, valamint annak bármiféle jogszerű használójára is. Továbbá itt tartom kiemelendőnek, hogy az a) ponttal ellentétben a b) és c) pont esetén már nem csak jogos önvédelemről beszélhetünk, mivel a korlátlan védekezés az elhárító cselekmény kifejtőjét más javainak oltalma érdekében is megilleti. Vö. 4/2013. BJE 2. pont

¹⁰³ DEGRÉ 1910, 2.

¹⁰⁴ VIDA 2013B, 188-189.

gyakorlatának átültetése a jogos védelem egyes esetköreibe jogbizonytalanságot szül, ezzel sértve a *nullum crimen sine lege certa* elvét.¹⁰⁵

4. A lakáshoz tartozó bekerített helyre¹⁰⁶ fegyveresen történő jogtalan behatolás [22. § (2) bek. c) pont]

A szituációs jogos védelem harmadik esetköre csak egy szituációs elemet tartalmaz, melynek értelmében megvalósulásához a c) pontban meghatározott feltételeknek önállóan kell teljesülniük.

A szituációs jogos védelem egyes eseteit vizsgálva úgy gondolom, hogy a c) pont szerinti változatot érinti a legérzékenyebben a tévedés szabályainak alkalmazása, azaz a vélt jogos védelem. A *putatív* jogos védelem azt jelenti, hogy az illető személy a jogos védelem valamely ismervét tévesen feltételezi, és ennek fényében fejt ki az elhárító cselekményt. Ezzel kapcsolatban három olyan sajátossága emelhető ki a „klasszikus” jogos védelemnek, amelyek a szándékosság kizárásán keresztül megalapozhatják a büntetlenséget. A potenciális védekező egyrészt tévedhet magának a támadásnak a folyamatában, másrészt ugyanezen támadás jogtalanságában, harmadrészt pedig az elhárító cselekmény megengedett arányosságában.

Mivel a szituációs jogos védelem a szükséges mérték vizsgálatának teljes negligálása érdekében került bevezetésre, ezért a megengedett arányosságban való tévedés fogalmilag kizárt. Jelen esetben eltekintve a jogirodalmi vitáktól,¹⁰⁷ Heilmann Angélának a két koncepció között harmóniát teremtő állásfoglalását látom a legideálisabbnak. A szerző szerint ugyanis a ténybeli tévedés szabályai alkalmazandók akkor, ha a védekező személy egy másik személy cselekményét tévesen támadásként értékeli, mivel ilyenkor „*az elkövető valamely objektív tényállási elem meglétét feltételezi tévesen és ezáltal a tényszándék hiányában a bűnösség megállapítása kizárt.*” Amennyiben viszont a tévedés a támadás jogtalanságára vonatkozik, akkor a társadalomra veszélyességben való tévedés az irányadó, mivel kiinduló pontnak azt kell tekinteni, hogy a ténybeli tévedésnek valamely objektív tényállási elembe kell realizálódnia. „*A jogtalanság ismervének téves feltételezése esetén a*

¹⁰⁵ Vitás esetet elvileg nem gerjeszthet a magánlaksértés megvalósulásával összefüggésben hozott következő ítélet: *Nem követi el a magánlaksértés bűncselekményét az a terhelt, aki a sértett ajtajának üvegét betöri, majd az ajtót nyitó sértettet a lakásba való bemenetel nélkül az ajtónyílásban bántalmazza (BH 2004. 218.).* A logikai kiindulópontot a felállított vélelmek között a személy elleni támadást megjelenítő a) pont képezi, ami azt is jelenti, hogy a három vélelmezett esetkör együttes megvalósulása kizárt. Az előbbi szituációban tehát, amennyiben valamelyik szituációs elem fennáll, akkor az a) pont szerinti védelem alkalmazandó.

¹⁰⁶ Fogalmát lásd KÖNYA 2014, 126.

¹⁰⁷ Vö. FÖLDVÁRI 2006, 164.; NAGY 2010, 148.

*vélt jogos védelmi helyzetben lévő szándéka mindezen elemeket átfogja.” A tényt szándék megítélése szempontjából ugyanis irreleváns, hogy a támadó személy tekintetében büntethetőséget kizáró ok fennáll-e vagy sem.*¹⁰⁸

4.1. A támadás jogtalanságában való tévedés

A lakáshoz tartozó bekerített helyre történő jogtalan behatolás esetén az a speciális helyzet áll fenn, hogy amennyiben a bekerített helyre történő behatolás fegyveresen történik, onnantól a vélelem szerint azt élet elleni jogtalan támadásnak kell tekinteni. Azonban ez a rendkívül absztrakt meghatározás szokatlan helyzetet eredményezhet egy olyan fegyverrel ellátott személy udvaron keresztül történő áthaladásánál, akinek vonatkozásában büntethetőséget kizáró ok áll fenn. Így például az a vadász, aki a zsákmánnyal hazafelé tartva karambolozik, és az ebből adódó sokkhatás alatt a vállán vadászfegyverével egy drótkerítést letarolva jut be egy udvarba segítséget kérni. Ilyen esetben előfordulhat, hogy a bekerített helyen található lakástulajdonos félreértelmezve a helyzetet megöli „vélt” támadóját.

A jogegységi döntés nem zárja ki a szituációs jogos védelem esetén a vélt jogos védelmet, így a vizsgálódást e körben is le kell folytatni az ügyben. A társadalomra veszélyességben való tévedés szabályai alapján egy ilyen szituáció megítélése attól függ, hogy a potenciális védekező személynek mennyire volt alapos oka azt feltételezni, hogy a támadás valóban jogtalan, és nem állt fenn büntethetőséget kizáró ok a behatoláskor. A jogszabályi környezet által generált helyzet már-már azért abszurd, mert a szituációs jogos védelem vonatkozásában a jogtalan behatolás „jogtalan támadásként” történő aposztrofálása a vélt jogos védelmi helyzetet is előre hozza, azaz nem kell semmilyen fenyegető helyzet, csupán annyi, hogy a vadász teljes testével átlépjen a kerítésen, mert az jogtalan támadásnak minősül. A nyomozás során ilyen esetben az a döntő jelentőségű, hogy a védekező mit tudott, tapasztalt közvetlenül a halált okozó cselekménye előtt. Amennyiben látta a karambolt, nyilvánvaló, hogy tévedése megalapozatlan és szándékos emberölésért felel, de ha nem látta, csak esetleg voltak erre utaló jelek (például nagy csattanás, segélykiáltások stb.), akkor felmerülhet a gondatlanság vizsgálata, hiszen *„nem zárja ki a büntethetőséget a tévedés, ha azt gondatlanság okozza, és e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli.”*¹⁰⁹ Az emberölés gondatlan alakzata büntetendő, így véleményem szerint fontos

¹⁰⁸ HEILMANN 2012, 105-106.

¹⁰⁹ 2012. évi C. tv. 20. § (3)

kérdésként merülhet fel, hogy az adott bíró egy ilyen szituációban mit fog „elvárható körülményeknek” tekinteni, hiszen ha azt állapítja meg, hogy a tájékozódás elvárható lett volna, akkor a gondatlan emberölés megállapítható.

4.2. A támadás folyamatában való tévedés

A vélt jogos védelem egy másik jellemző esetköre a támadás fennállásában való tévedés. Magától értetődik, hogy a vélt jogos védelemnek ez az esetköre közvetlenül fenyegető helyzet esetén lehet releváns, hiszen ha intézett támadásról van szó, akkor már nincs mit feltételezni, viszont a kronológiai előzménynek számító közvetlenül fenyegetőnek tűnő helyzet okot adhat a tévedés megállapítására. Azonban ez az egyszerű tétel a szituációs jogos védelem eddig elemzett esetkörében komoly dilemmákat idézhet elő. Mivel a támadás jelen esetben a kerítés vonalán történő teljes testtel áthaladás, ezért véleményem szerint ilyen esetben vélt jogos védelmi helyzet nem állapítható meg semmi esetre sem. A jogalkotó ugyanis annyira előrehozta a „támadást” jelentő magatartást, hogy ezzel összefüggésben egy közvetlenül fenyegető helyzet megállapítása egy jogállamban további kérdéseket vetne fel. Példának okáért „közvetlenül fenyegető helyzetnek” tekinthető-e az, ha egy vadász – hátán a fegyverével – egy adott kerítés mellett elsétál? Megítélésem szerint annak ellenére, hogy nagy a 4/2013. BJE által el nem ismert különbség a „klasszikus” jogos védelmet és a szituációs jogos védelmet megalapozó jogtalan támadások között, mindenképpen elvetendő ilyenkor a felmentő ítélet a ténybeli tévedés szabályai alapján.

Amennyiben ugyanis a nagyobb védekezési szabadság miatt többnek tekintem a szituációs jogos védelmet a „klasszikusnál”, akkor egy egyszerű logikai művelet segítségével kizárható az előbb vázolt esetben a jogtalan támadás téves feltételezése mindkét esetre. Példámból kifolyólag ez azt jelenti, hogyha a kevesebbről a többre (*argumentum a minore ad maius*) következtetés alapján a „klasszikus” jogos védelem esetén sem lehetne megalapozottan tévedésre hivatkozni, akkor az annál többet jelentő szituációs jogos védelemnél még annyira sem.

Teljesen más a helyzet viszont egy olyan feltételezett szituációban, amelyben a potenciális védekező a bekerített helyre bemászó személy fegyveres mivoltában téved. Ilyen esetben a kérdés az, hogy a ténybeli tévedés szabályai alapján egy adott esetben (például egy veszélytelen ittas személy az adott udvaron keresztül akarja lerövidíteni a hazafelé vezető útját) elismerhető-e a korlátlan védekezés szabadsága. A szituáció megítélése ismételten gondos körülményt igényel, mivel ugyanúgy, mint a társadalomra veszélyességben való

tévedésnél, itt is a körülményeket összefüggéseikben kell vizsgálni. Például mennyiben volt való alapja azt feltételezni a védekezőnek, hogy az ittas személy tetten érése idején a kabátjából fegyvert húz elő, és nem éppen szeszes italt. Jelen esetben ugyanúgy, mint a társadalomra veszélyességben való tévedés esetén, amennyiben gondatlanságra vezethető vissza a tévedés, a védekező felelhet az adott bűncselekmény gondatlan alakzatáért. Összességében az eset összes körülményét kell vizsgálni, mivel ha például az ittas személy mozgáskoordinációs problémáiból lehet következtetni annak veszélytelenségére is, akkor a gondatlan emberölés megállapítható.

5. Álláspontom összegzése

A védekezési jog folyamatos szélesítése a szituációs jogos védelem bevezetésével már határait feszegeti. „*Diszfunkcionális következmények lehetőségét teremtette meg ott, ahol korábban a bíróságok az éjjel, fegyveresen vagy csoportosan behatolók esetében – ha ennek feltételei fennálltak – (tehát funkcionálisan) a védekezés legvégső határait eddig is elismerték.*”¹¹⁰ Az objektivizált életbeli szituációk a bírói kompetencia teljes elvonásával nem teszik lehetővé az egyes esetek konkrét, alapos és nem mellesleg individuális vizsgálatát, amely a jogos védelem egyik legfőbb kívánalma. Két egyforma támadás, illetve elhárító cselekmény, mint ahogy annak alanya – az ember –, nincs és nem is lesz, még akkor sem, ha a jogalkotó ennek ellenkezőjét ismeri el egy absztrakt vélelemmel.

A szituációs jogos védelem *de lege lata* szabályozása annyi, a valóságban is elképzelhető „ártalmatlan” szituációt átfog, hogy azok nevesítése sokféleségük folytán nem lehetséges, s ezért hozzájuk megdönthetetlen vélelmet sem szabadna fűzni. Véleményem szerint igazsághoz közeli megoldást csak a „klasszikus” jogos védelem vizsgálódási módszerével kaphatunk az adott eset megítélésekor, azaz első fázisban a jogos védelmet megalapozó tény valóságát kell szemügyre venni, s csak ennek megállapítása esetén, a kiváltó okban rejlő veszély gondos értékelésén keresztül mondható meg, hogy mi lett volna egy morálisan kevésbé vitatható, a társadalom számára ténylegesen hasznos elhárító cselekmény.

¹¹⁰ TÓTH 2012, 28.

VII. Záró gondolatok

A jogos védelem elhárító cselekménye – annak ellenére, hogy jogirodalmunk bővelkedik az e tárgyú írásokban, valamint a jogalkalmazásnak is volt lehetősége kidolgozni az e körben vizsgálendő szempontrendszer – mai napig komoly *disputa* tárgya. A bevezetésben megfogalmazott *premisszák* alapján legfőbb célom az volt, hogy egy komplex nézőpontot szolgáltatassak a jogos védelem elhárító cselekményének – mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó részéről – előírányzott változásairól, annak megítélésében kialakuló aggályos tendenciákról.

A klasszikus jogos védelmet érintő szabályozás számottevő változáson nem esett át, annak gyakorlati alkalmazhatósága körében merültek fel újabb, tisztázatlan kérdések a Kúria legújabb jogegységi határozata kapcsán, ugyanis a *judikátúra* egyre inkább azonosulni kíván a jogalkotó által keltett impulzusokkal, elfeledve igazi feladatát: a jogalkotó által nyitva hagyott kérdőjelek megválaszolását, a kételyek eloszlatását. Dolgozatomban a „klasszikus” jogos védelem esetén ezzel a funkcióval szembenálló a korábbi LB és jogutódja, a Kúria állásfoglalásai által generált, fenntartásokkal kezelendő problémákra hívtam fel a figyelmet.

A szituációs jogos védelem – mint jogtörténeti előzményekkel nem rendelkező jogintézmény – esetén a jogalkotó által keltett, a jogalkalmazót sújtó, azon vitás esetekre összpontosítottam, amelyek véleményem szerint az értelmezésbeli nehézségek miatt, illetve az abból származó abszurd helyzetek okán a jogalkalmazást teljesen ellehetetlenítik. Megítélésem szerint a jogalkotói és jogalkalmazói kompetenciák ilyen szintű eltolódása és a konkrét életbeli szituációk absztrakt módon történő szabályozása dogmatikai szempontból vitás megoldásokhoz vezethet.

Irodalomjegyzék

- [ANGYAL 1909] **Angyal Pál:** A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, Athenaeum, 1909.
- [ARADI – SZILI–KISS] **Aradi Csilla – Szili–Kiss Ádám:** Jogos vélelem a jogos védelem? Belügyi Szemle, 2014/7-8.
- [BÉKÉS 1968] **Békés Imre:** „A büntethetőség.” in: Halász Sándor (szerk.): A büntető törvénykönyv kommentárja. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968.
- [BÉKÉS 1979] **Békés Imre:** „A bűncselekmény fogalma és elemei.” in: Papp László (szerk.): Büntetőjog. Budapest, 1979.
- [BELOVICS 2009] **Belovics Ervin:** A büntetendőséget kizáró okok. HVG-ORAC, Budapest, 2009.
- [BELOVICS 2012] **Belovics Ervin:** „A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai.” in: Busch Béla (szerk.): Büntetőjog I. Általános Rész. HVG-ORAC, 2012.
- [BLASKÓ 1992] **Blaskó Béla:** A jogos védelem néhány elméleti és gyakorlati kérdése. Főiskolai Figyelő, 1992/2
- [BLASKÓ 2002] **Blaskó Béla:** Magyar büntetőjog. Általános rész. Rejtjel kiadó, Budapest, 2002.
- [BLASKÓ–LAJTÁR–ELEK 2013] **Blaskó Béla–Lajtár István–Elek Balázs:** „A büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok.” in: Polt Péter (főszerk.): Új Btk. Kommentár. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv kiadó, Budapest, 2013.
- [DEGRÉ 1910] **Degré Lajos:** A jogos védelem az anyagi büntetőjogban. Pestvidéki Nyomda, Vác, 1910.
- [DEGRÉ 1911] **Degré Lajos:** Adalék a bűnösségfogalom tanához. Pestvidéki Nyomda, Vác, 1911.
- [DEGRÉ 1915] **Degré Lajos:** A jogtalanság tartalmi dualizmusának tanához. Wessely és Horváth könyvnyomda, Pécs, 1915.
- [EDVI ILLÉS 1894] **Edvi Illés Károly:** A büntetőtörvénykönyv magyarázata. Révai, Budapest, 1984.
- [ERDŐSY 2006] **Erdősy Emil:** Normaelemzések a büntethetőséget kizáró okok körében, Jogtudományi Közlöny, 2006. / 4.127-136.
- [FINKEY 1909] **Finkey Ferenc:** A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve. Athenaeum r.-t. könyvnyomda, Budapest, 1909.
- [FINKEY 1914] **Finkey Ferenc:** A magyar büntetőjog tankönyve. Grill, Budapest, 1914.
- [FÖLDVÁRI 1984] **Földvári József:** Magyar büntetőjog. Általános rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.
- [FÖLDVÁRI 2006] **Földvári József:** Magyar büntetőjog. Általános rész. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

[GÁL 2014] Gál Andor: A Kúria jogegységi határozata a jogos védelemről. Egy nem egyértelmű kvázi jogforrás bírói gyakorlatot determináló hatásainak veszélyeiről. Kézirat. (Várható megjelenés: Jogesetek Magyarázata, 2014/4.) A kéziratot a szerző bocsátotta rendelkezésemre.

[HORVÁTH 2012] Horváth Tibor: „A jogellenességet (társadalomra veszélyességet) kizáró okok.” in: Horváth Tibor–Lévay Miklós (szerk.): Magyar büntetőjog általános rész, Complex, Budapest, 2012.

[HEILMANN 2012] Heilmann Angéla: „Megelőzni a támadást? A védőberendezés útján gyakorolható szembeszállási jog dogmatikai kérdéseiről.” in: Bóka János (szerk.): Tudományos Diákköri Szemle, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2012.

[HELLER 1931] Heller Erik: Magyar büntetőjog tankönyve. Szent István Társulat, Szeged, 1931.

[HVG 2012] Kiterjesztett jogos védelem: Életvédelem. 2012. / 28. 17-20.

[IRK 1928] Irk Albert: A magyar anyagi büntetőjog. Dunántúli Pécsi Egy. Kvk., Pécs, 1928.

[JAKAB 2011] Jakab András: Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei. HVG-ORAC, Budapest, 2011.

[KIS–HOLLÁN–GELLÉR 2006] Kis Norbert (szerk.)–Hollán Miklós–Gellér Balázs: A büntető törvénykönyv magyarázata. I. kötet. Általános rész. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006.

[KÁDÁR 1953] Kádár Miklós: Magyar büntetőjog. Általános Rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1953.

[KÁDÁR–KÁLMÁN 1966] Kádár Miklós–Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.

[KARSAI 2013] Karsai Krisztina: „A büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok.” in: Karsai Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz. Complex Kiadó, Budapest, 2013.

[KÓNYA 2014] Kónya István: „A büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok.” in: Kónya István (szerk.): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. Budapest, HVG-ORAC, 2014.

[LÁBADY 2013] Lábady Tamás: A magánjog általános tana. Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2013.

[LŐRINCZY 2013] Lőrinczy György: Gondolatok a jogos védelemről. Magyar Jog, 2013/4.

[LŐW 1880] Lőw Tóbiás: A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről (1875: 5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye. Pesti könyvnyomda részvénytársaság, Budapest, 1880.

[MÉSZÁROS 2011] Mészáros Ádám: A jogos védelem szabályozásának lehetséges irányai. Jogelméleti Szemle, 2011/1.

[NAGY 2001] **Nagy Ferenc:** A jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseiről. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tom. 59. Fasc. 12. Szeged, 2001.

[NAGY 2005] **Nagy Ferenc:** Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. HVG-ORAC, Budapest, 2005.

[NAGY 2008] **Nagy Ferenc:** A jogtalanság (jogellenesség) és a bűnösség elválasztásáról. Jogtudományi Közlöny 2008. /6.292-299.

[NAGY 2009] **Nagy Ferenc:** Gondolatok és kérdések a jogellenesség és a jogi tárgy köréből. Bűnügyi Szemle 2009/1.

[NAGY 2010] **Nagy Ferenc:** A magyar büntetőjog általános része. HVG-ORAC, Budapest, 2010.

[NAGY 2014] **Nagy Ferenc:** Anyagi büntetőjog. Általános rész I. Iurisperitus Bt. Szeged, 2014.

[NAGY–TOKAJI 1998] **Nagy Ferenc–Tokaji Géza:** „A bűncselekmény tana.” in: Nagy Ferenc (szerk.): A magyar büntetőjog általános része, Korona Kiadó, Budapest, 1998.

[SÁRI–SOMODY] **Sári János–Somody Bernadette:** Alapjogok. Alkotmánytan II. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.

[SCHULTHEISZ 1948] **Schultheisz Emil:** A bűncselekmény tana. Debreceni Tudományegyetemi Nyomda, Debrecen, 1948.

[TOKAJI 1984] **Tokaji Géza:** A magyar bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1984.

[TÓTH 2008] **Tóth Gábor Attila:** „Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog.” in: Halmai Gábor–Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi Jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.

[TÓTH 2012] **Tóth Mihály:** Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához. Büntetőjogi Szemle, 2012/1.

[UJVÁRI 2009] **Ujvári Ákos:** A jogos védelem megítélésének új irányai. AD LIBRUM, Budapest, 2009.

[UJVÁRI 2010] **Ujvári Ákos:** A jogos védelem alakuló szabályozása a Btk. kodifikációjának tükrében, Jogelméleti Szemle, 2010/1.

[UJVÁRI 2014] **Ujvári Ákos:** A jogos védelem és az arányosság kérdései a 4/2013. Büntető jogegységi határozat tükrében. Magyar Jog, 2014/4.

[VIDA 2013A] **Vida Mihály:** „A hivatalos személy elleni bűncselekmények.” in: Karsai Krisztina (szerk.) Anyagi büntetőjog. Különös rész II. Iurisperitus Bt. Szeged, 2013.

[VIDA 2013B] **Vida Mihály:** „Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények.” in: Karsai Krisztina (szerk.): Anyagi büntetőjog. Különös rész I. Iurisperitus Bt. Szeged, 2013.

[VÁMBÉRY 1918] **Vámbéry Ruzstem:** Büntetőjog. Grill, Budapest, 1918.

[WIENER 2003] Wiener A. Imre: A Büntető Törvénykönyv Általános Része de lege ferenda.
MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2003.

Felhasznált joganyagok

1878. évi V. tcz.

1950. évi II. tv.

1961. évi V. tv.

1978. évi IV. tv.

2012. évi C. tv.

az előbbi törvények miniszteri indokolása

1994. évi XXXIV. tv. (Rtv.)

Legfelsőbb Bíróság 15. számú Irányelve

Kúria 4/2013. Büntető Jogegységi Határozata